

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально - науковий інститут фізичної культури
Кафедра теорії і методики фізичної культури

Петренко Олег Анатолійович

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ДО САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Фізична культура)

Галузь знань: 01. Освіта

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістр

Науковий керівник

_____ П.Ф. Рибалко.
д. пед. н, доцент кафедри ТМФК
Сум ДПУ імені А. С. Макаренка
« ____ » _____ 2020 року

Виконавець

_____ Петренко О. А.
« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020

	2
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	6
1.1. Характеристика компонентів підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності.....	6
1.2. Готовність майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності як результат його підготовки.....	10
1.3. Мотиваційний компонент готовності.....	13
1.4. Теоретичний компонент готовності	15
1.5. Практично-творчий компонент готовності	17
РОЗДІЛ 2. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	26
2.1. Системний підхід до проблеми підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.....	26
2.2. Суть особистісно-діяльнісного підходу до професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.....	33
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО- ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	36
3.1. Програма й організація дослідно-експериментальної роботи... 3.2. Результати дослідно-експериментальної роботи з перевірки педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.....	36
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Завдання поставлені перед вищою школою в сучасних умовах визначають перспективні напрями реформування системи підготовки вчителів фізичної культури нового типу, які органічно об'єднують широкий науковий кругозір зі справжнім професіоналізмом, володіють сучасними технологіями й методиками фізичного виховання й розвитку учнівської молоді, мають високий рівень готовності до професійно-педагогічної діяльності.

З огляду на це, важливість розв'язання зазначеної проблеми визначається тим, що, *по-перше*. здійснення цілісного комплексного дослідження теоретичних та практичних засад підготовки майбутніх учителів фізичної культури знаходиться у площині втілення державної освітньої політики. спрямованої на покращення фізичного виховання й стану здоров'я молодого покоління, що й сприятиме переходу системи підготовки фахівців з фізичної культури на новий якісний рівень. *По-друге*. розробка питань досліджуваної проблеми частково заповнює «прогалини» у педагогіці. пов'язані з наявним незадовільним станом професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в контексті сучасних вимог.

Це підтверджується аналізом теорії та практики підготовки педагогічних кадрів.

У психолого-педагогічній літературі проблема професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури має багатоаспектне теоретичне трактування. Узагальнення основних положень наукових праць. у яких розглядаються питання професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, дозволяють визначити значущі для нашого дослідження напрями: *теоретичні засади підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту* (П.Єфименко, Л. Сущенко, А. Цьось, Б. Шиян); *формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури*

(В. Байдак, В. Павленко, П. Петров, В. Смолюк та інші); Аналіз широкого кола джерел з означеної проблеми дає підстави свідчити, що в системі спеціальної педагогічної освіти професійна підготовка фахівця у сфері фізичної культури пов'язується, насамперед, з наявністю й реалізацією професійно значущих знань, умінь, навичок, особистісних якостей.

Найчастіше вони трактуються як щось самостійне, без серйозних спроб оцінки їх інтегративної взаємодії у межах певної цілісності.

Очевидно, з цієї причини проблема підготовки фахівця у сфері фізичної культури в цілісному аспекті не ставилася й не піддавалася теоретичному осмисленню як система. Залишаються недостатньо розробленими теоретичні й методологічні аспекти технологій процесу формування підготовки студентів – майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичного змісту підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Розкрити методолого-теоретичні засади дослідження процесу підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.
2. Охарактеризувати компоненти готовності майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності.
3. Теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної та спеціальної літератури

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури у вищому педагогічному навчальному закладі.

Предмет дослідження – система науково-методичного забезпечення процесу підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в уточненні показників рівнів сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури: мотиваційний (ціннісне ставлення, професійно-пізнавальний інтерес до оволодіння професією; мотивація досягнення).

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що його теоретичні положення і висновки створюють реальні передумови для наукового забезпечення підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до реалізації цілісного педагогічного процесу виховання фізичної культури особистості учнів.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури. Вона викладена на 65 сторінках загального друкованого тексту. Список літератури налічує 77 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Характеристика компонентів підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності

Сьогодні розуміння структури професійної діяльності вчителя фізичної культури не може вважатися однозначним і тому не отримало належного відображення в існуючій системі його професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах. Проте цілком зрозуміло, що розробка даних проблем набуває великого значення для науково-методичного забезпечення практики управління професійним самовизначенням, фаховою підготовкою, вихованням і самовдосконаленням майбутнього вчителя фізичної культури, для системи знань і вмінь якого сьогодні характерна цілісність у розумінні навчально-виховних проблем - *на фактологічному, теоретичному й рефлексивному рівнях*. Фактологічний рівень пов'язаний зі знаннями й теоретичний - зі знаннями принципів і особливостей педагогічного процесу як системи уміннями орієнтуватись і функціонувати в усій емпіричній базі своєї професії, рефлексивний - із методологією пізнання зазначених принципів і особливостей, уміннями рефлексивної поведінки. Можна підтримати думку, В. Афанасьєва [5] в тому що процес професійної підготовки (професійного становлення) детермінується комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників та реалізується на основі різних психолого-педагогічних механізмів.

Інші дослідники вважають [11; 14], що внутрішнім змістом процесу підготовки, його «механізмом» є специфічна самоорганізація особистісного освітньо-розвивального простору, в якому вчитель виступає як суб'єкт свого професійного становлення, відбувається освоєння і прийняття ним змісту і технологій сучасної освіти, формування індивідуально-творчого стилю

професійної діяльності, авторської педагогічної системи.

Аналіз праць, [14; 7; 35] та ін.. присвячених проблемі підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах, свідчить про складність поняття «підготовка», широту і різноманітність його трактувань.

М. Скаткін, [37] В. Шадриков [53] та ін, визначають підготовку як процес, що реалізовує цілі освіти і формування компетенцій, застосування отриманого соціального досвіду. У цьому аспекті освіта припускає створення цілісної системи неперервного навчання, розвитку і виховання людини, що забезпечує підготовку в різних сферах навчальної діяльності відповідно до освітніх потреб суб'єктів педагогічного процесу.

На думку Т. Бурлакової [13], підготовка майбутнього фахівця у ВНЗ є багатоаспектною системою, що об'єднує відносно самостійні, але тісно взаємопов'язані і взаємообумовлені підсистеми.

Отже, можна констатувати з точки зору особистісно-орієнтованого підходу, що процес підготовки майбутнього вчителя є динамічною системою, спрямованою на:

- формування у кожного студента власної освітньої траєкторії, що відповідає індивідуальному стилю професійної діяльності;
- оволодіння стандартами професіоналізму;
- розвиток здатності до самовдосконалення в педагогічній діяльності.

Засадничим зв'язком системи є рефлексія процесів діяльності й особистості.

Визначення педагогічної підготовки як формувальної процесуальної системи вимагає звернення до досліджень, що розглядають її як процес постійного особистісного і професійного розвитку педагога.

Отже, специфіка професійної підготовки як процесуальної системи полягає в усвідомленні її як процесу суб'єктного становлення педагога. Елементами процесу є цілі, зміст і методи для кожного щабеля професійної

підготовки, а також результати, що виражаються в змістовій характеристиці цих шаблів, у їх наступності.

Г. Хозяїнов, аналізуючи систему професійної підготовки в ІФК, виділив компоненти цієї системи: базисні – викладач (суб'єкт) і студент (об'єкт), зміст освіти (засоби) – і надбудовані – методи, форми організації, способи діяльності. До системотворних чинників були віднесені мета (на початку діяльності) і результат (у процесі діяльності) [48].

В. Корецький у моделі педагогічної системи «Навчально-виховний процес в ІФК» виділяє загальноприйняті компоненти системи діяльності у зв'язку з професійною підготовкою – суб'єкт (діяльність викладача), об'єкт (діяльність учнів), засоби (зміст підготовки), результат і умови [27].

Професійна підготовка педагогічних кадрів є важливою ланкою усієї системи неперервної освіти. До чинників, що обумовлюють ефективність підготовки, може бути віднесено: рівень професійної підготовленості, модель професійно-педагогічної підготовки вчителя, педагогічне мислення, особистісний розвиток, творчу індивідуальність, уміння поєднувати теоретичний аналіз проблеми і її практичне вирішення, здатність представити курс, що вивчається, як цілісну систему знань і систему діяльності [12].

Можна констатувати, що проблема теоретичного осмислення системи професійної підготовки фахівця з вищою педагогічною освітою у сфері фізичної культури залишається відкритою.

М. Віленський і Р. Сафін визначають професійну підготовленість фахівця як комплекс загальнонаукових і спеціальних знань, умінь і навичок, вимог до фізичних і психічних, моральних і особистісних якостей, до розвитку педагогічних здібностей, володіючи якими він може успішно виконувати свої професійні обов'язки [15].

Зміст педагогічної освіти – це система систематизованих знань, умінь і

навичок, поглядів і переконань, якісна системна і динамічна освіта особистості, що характеризується певним рівнем її фізичного розвитку і навченості, визначає здатність учителя до ефективного вирішення завдань виховання фізичної культури особистості школяра.

Якщо виділення в структурі змісту професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури блоків знань і умінь, або компетенцій, не викликає заперечень, то відносно досвіду творчої діяльності і, особливо, досвіду мотиваційно-ціннісного відношення до педагогічної дійсності в середовищі педагогів немає єдності. При цьому наші респонденти – вчителі фізичної культури і викладачі – в якості головних, зазвичай, висувують два аргументи. Перший виходить з помилкового, на наш погляд, уявлення, що вчитель-початківець, що не має належного соціального і педагогічного досвіду, по-справжньому творити не може; досвід творчості приходить з досвідом практичної роботи з дітьми, Заперечувати проти цього не доводиться. Проте з приведених посилок робиться нічим не аргументований висновок про недоцільність розширення змісту підготовки вчителя фізичної культури, а, отже, і спеціальної роботи щодо формування досвіду творчої діяльності в умовах вищого педагогічного навчального закладу. Другий аргумент представлено в тезі про неможливість фіксації цих елементів освіти в навчальних програмах спортивно-педагогічних дисциплін.

Мотиваційно-ціннісне відношення до педагогічної дійсності в найширшому її розумінні зрештою виражається в спрямованості, що становить ядро особистості вчителя фізичної культури. Особливе місце в структурі спрямованості вчителя фізичної культури належить професійно-педагогічній спрямованості – системі відношень вчителя до професії, дітей, предмету, що викладається, і самого себе як суб'єкта педагогічної діяльності.

Таким чином, зміст підготовки вчителя фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі, тобто до

реалізації цілісного педагогічного процесу виховання фізичної культури особистості, ґрунтується нами розширеному трактуванні змісту педагогічної освіти в цілому.

1.2. Готовність майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності як результат його підготовки

Під терміном «підготовка» розуміється динамічний процес, кінцевою метою якого є формування такої професійної якості як «готовність». Іншими словами, підготовка до професії є не що інше, як формування готовності до неї.

Проблема обґрунтування сутнісних характеристик готовності вчителя фізичної культури до професійної діяльності в теорії спеціальної педагогічної освіти не нова, проте відсутнє єдине її тлумачення, а у багатьох випадках в її ототожненні з іншими категоріями, що виражає сукупність професійно обумовлених вимог до праці й особистості вчителя, а саме: підготовленість, компетентність, кваліфікація, майстерність, умілість, професіоналізм.

Так підготовленість відбиває будь-який результат процесу підготовки і відноситься до різних проявів діяльності. У сфері фізичної культури це фізична, технічна, теоретична, тактична, психологічна підготовленість.

Рівень професійних знань і міра їх актуалізації в конкретній діяльності відбиває компетентність, будучи аспектною характеристикою готовності.

Відповідність знань, умінь, навичок вимогам конкретної професії визначає кваліфікацію.

Максимальний рівень ефективності виконання діяльності відбиває майстерність.

Операціональний аспект діяльності, наслідування стандартів, що характеризують дії, їх послідовність і взаємозв'язок припускає умілість.

Враховуючи вищесказане, можна розглядати готовність до діяльності як активний стан особистості, що забезпечує її самореалізацію в постановці й вирішенні певних завдань з урахуванням конкретних умов і власного досвіду.

Педагогічні дослідження готовності людини до професійної діяльності звернені, в основному, до різних її аспектів і на основі цілісного педагогічного процесу, з урахуванням його закономірностей, рушійних сил, суперечностей. Простежується тенденція розгляду дефініції «професійна готовність», як складного комплексного утворення особистості в трьох, умовно зафіксованих, аспектах: компонентному, комплексному, інтегрованому. Компонентний аспект пов'язаний з вивченням окремих складових професійної готовності; комплексний припускає розгляд взаємозв'язків окремих компонентів й необхідність їх урахування в професійній діяльності та в процесі підготовки до неї; інтегрований пов'язаний з вивченням усіх компонентів, зв'язків і стосунків між ними у межах системного підходу в пізнанні суті предметів й явищ.

Г. Коджаспірова розглядає готовність як складне особистісне утворення, багатопланову і багаторівневу систему якостей, властивостей, які у своїй сукупності дозволяють суб'єктові більш менш успішно здійснювати свою професійну діяльність. У цій якості готовність уключає: позитивне відношення до педагогічної діяльності; досить стійкі її мотиви; професійно значущі риси вдачі і здібності; педагогічно орієнтовані особливості сприйняття, уваги, мислення, пам'яті; динамізм і стійкість емоційно-вольових процесів; відповідні знання, уміння, навички і морально-етичні установки.

В. Сластьонін розглядає готовність до педагогічної діяльності як єдність різних видів готовності. Під психологічною готовністю він розуміє дієвий стан особистості, що виражається в здатності до продуктивної реалізації отриманих знань, умінь і навичок, активізує діяльність і дає

можливість приймати самостійне рішення при виникненні складних професійних завдань, швидко орієнтуватися, продуктивно реалізовувати прийняте рішення, створювати творчу атмосферу. Психологічна готовність припускає наявність у педагога інтересу до професійної діяльності, потреби в самоосвіті, сформованого професійного мислення, тобто сформовану спрямованість на педагогічну діяльність, установку на роботу в школі. Науково-технічна готовність – наявність необхідного обсягу педагогічних, психологічних, соціальних знань, що потрібні для компетентної педагогічної діяльності. Практична готовність уключає наявність сформованих на необхідному рівні професійних умінь і навичок, необхідних для успішної діяльності. Психофізіологічна готовність – наявність відповідних передумов для оволодіння педагогічною діяльністю і певною спеціальністю, сформованість професійно значущих особистісних якостей. Фізична готовність припускає відповідність стану здоров'я і фізичного розвитку вимогам педагогічної професії в цілому та певній спеціальності, зокрема, це виражається у відсутності фізичних недоліків, що перешкоджають нормальній педагогічній діяльності [38].

Характерною особливістю праці вчителя є те, що він має справу як з об'єктом діяльності (навчальним матеріалом), так і з суб'єктом (окремий учень і колектив учнів). Звідси впливає подвійна спрямованість його діяльності: з одного боку, оволодіння навчальним матеріалом змушує вчителя глибоко і ґрунтовно знати свій предмет й перетворити матеріал так, щоб він був науковим, доступним і цікавим для учнів; з іншого, – вчитель повинен знати вікові особливості, інтереси, здібності підлітків.

П. Єфіменко розглядає готовність як інтегральне особистісне утворення, що включає наявність певних знань, умінь і навичок, а також комплексне індивідуально-психологічних якостей особистості, що обумовлюють високу ефективність професійного функціонування в будь-якій

сфері практичної діяльності і науково-дослідної роботи [23].

Отже, аналіз наукової літератури дозволяє виділити загальне в трактуванні поняття «готовність». Передусім, це особистісна форма інтерпретації змісту освіти, яку можна розглядати як систему інтегрованих властивостей, якостей і досвіду особистості, що має властивості загальної теоретичної і методичної готовності до педагогічної праці.

1.3. Мотиваційний компонент готовності

Мотиваційний компонент готовності виступає як форма психічного, активно діючого стану особистості і як складна якість особистості, свого роду система інтеграційних властивостей особистості. І у першому, і в другому випадку мотиваційна готовність – це регулятор педагогічної діяльності, передумова її ефективності.

У психології накопичений досвід виділення фундаментальних інтеграційних (цілісних) характеристик особистості. Під цілісною властивістю особистості вчителя фізичної культури ми розуміємо ті з них, які обумовлюють напрям усієї життєдіяльності й накладають свій відбиток на багато інших якостей, підпорядковують їх своїй природі, інтегрують і об'єднують в єдине ціле.

Проблема виділення інтеграційної, цілісної властивості особистості в психології не отримала однозначного рішення: у Б. Ананьєва – це «духовний центр», у Л. Божович – «спрямованість», у В. М'ясищева – «відношення», у Д. Узнадзе – «установка», у Т. Шибутані – «мотиваційне ядро» тощо. Проте, дослідники єдині в тому, що всі боки особистості тісно взаємодіють один з одним, але домінуючий вплив все ж завжди залишається за її соціальним боком – світоглядом і спрямованістю, що виражають потреби, інтереси, ідеали, прагнення, моральні й естетичні якості особистості.

Найважливішою критерійною властивістю особистості, чинником

суб'єктивації педагогічної діяльності слід прийняти її спрямованість. Змістовно вона включає три види: соціально-моральну, професійно-педагогічну і пізнавальну спрямованість. Спрямованість особистості вчителя фізичної культури виражається через досвід її мотиваційно-ціннісного відношення, тобто мотиваційну готовність. Таким чином, уважаємо за доцільне розглядати один з перспективних підходів, що визнають спрямованість особистості вчителя фізичної культури як провідну інтеграційну властивість, що забезпечує її індивідуальність і в той же час зв'язок з навколишнім світом.

Слід зазначити, що загальна спрямованість особистості тісно пов'язана з професійною спрямованістю особистості учителя, що розуміється як:

- вибіркове позитивне відношення до педагогічної професії (Н. Левітов, В. Сластьонін, А. Щербаков та ін.);
- система мотивів професійної педагогічної діяльності (П. Шавир та ін.);
- інтерес до професії учителя і схильність займатися нею (Н. Кузьміна, А. Чорних та ін.).

Так, А. Чорних розглядає професійно-педагогічну спрямованість як якість особистості, що характеризує стійкий інтерес до професії в єдності із загальнотеоретичною і пізнавальною активністю, виражається в прагненні й готовності відповідально виконувати свої педагогічні обов'язки. На думку автора, професійно-педагогічна спрямованість виростає з інтересу до професії та пізнавального інтересу до спеціальності.

В. Сластьонін професійно-педагогічну спрямованість особистості вчителя вважає вирішальною ознакою його професійної придатності: «Найбільш активною її формою є схильність, що виступає як потреба в педагогічній діяльності, як рушійна сила розвитку педагогічних здібностей, як одна з передумов досягнення педагогічної майстерності» [38].

Узагальнюючи наробки вчених, можна стверджувати, що професійно-педагогічна спрямованість майбутнього вчителя фізичної культури є інтегральною динамічною властивістю особистості, що виражає домінуючі усвідомлювані й неусвідомлювані відношення до педагогічної професії, які зумовлюють підготовку до майбутньої діяльності і успішність її здійснення.

1.4. Теоретичний компонент готовності

Теоретичний компонент готовності майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності включає систему знань (педагогічних, психологічних, валеологічних, фізіологічних, фахових тощо).

На думку М. Левіна [31], основу структуризації педагогічного знання повинні складати методологічні уявлення про людину. У зв'язку з цим він виділяє соціологічний і антропологічний рівні педагогічного знання. Перший включає уявлення про виховання як громадське явище, його зв'язок з іншими процесами в суспільстві (право, матеріальне виробництво, мова тощо) і зв'язок педагогіки як науки про виховання з іншими науками. Антропологічний рівень – це знання про закони суб'єктивного самостворення особистості в системі громадських стосунків і власне педагогічне знання про педагогічну систему (педагогічний процес, зміст, педагогічна технологія, соціально-психологічні знання, знання про соціально-педагогічну творчість у різних типах навчально-виховних установ).

О. Абдулліна в змісті педагогічної освіти пропонує виділяти фундаментальні методологічні знання (знання методології педагогічної науки, знання теорії навчання, знання теорії виховання, знання теорії управління школою); теоретико-практичні знання про окремі сторони навчання і виховання, про передовий педагогічний досвід щодо навчання і

виховання, управління школою; методичні знання про форми організації, методи і прийоми навчання і виховання [1].

Педагогічна свідомість уключає і аксіологічний аспект, в якому виражається його вибірковість, що виявляється у відношенні до вироблених суспільством і прийнятих суб'єктом свідомості цінностей. Нарешті, педагогічна свідомість разом з відношенням суб'єкта педагогічного процесу до цінностей педагогічної діяльності включає і його відношення до самого себе (самосвідомість). Воно формується на основі співвідношення власних установок і ціннісних орієнтацій з позицією інших людей та громадської думки, що склалася, яка об'єктивно відбиває явища дійсності й педагогічних парадигм.

Отже, оскільки педагогічна свідомість, як структурний елемент суспільної свідомості може знаходитися на психологічному, ідеологічному і теоретичному рівнях, то і вчитель, будучи активним носієм теоретико-педагогічної свідомості, повинен мати щось таке, що не можна звести до знань, стосунків і самосвідомості як форм прояву свідомості. В. Сластьонін і В. Тамарін, враховуючи цей факт, справедливо піднімають питання про формування педагогічної свідомості до проблеми методологічної культури вчителя [38].

Методологічна культура вчителя своє концентроване вираження знаходить в особливому стилі мислення, яке визначає готовність до аналізу, узагальнення і перетворення педагогічних ситуацій, до ухвалення рішення про вибір, застосування і створення засобів педагогічної дії, що відповідають цим ситуаціям. До мислення цього типу, на думку В. Сластьоніна і В. Тамаріна, відноситься педагогічна рефлексія, як здатність учителя усвідомлювати свої стани, зіставляти свої завдання, свої дії і результати, що досягаються, в реальних педагогічних ситуаціях з метою контролю, оцінки, корекції і вдосконалення педагогічної діяльності.

1.5. Практично-творчий компонент готовності

Вчитель фізичної культури повинен повною мірою володіти практичними діями, які складаються з цілої низки прийомів і операцій, спрямованих на створення необхідних умов для здійснення навчально-виховної роботи з учнями (розподіл обов'язків членів колективу, визначення місця роботи і розміщення учнів, послідовність діяльності учнів, створення умов для самоконтролю і взаємоконтролю, порядок зміни видів діяльності або етапів виконання завдань). Означені практичні дії є основою практично-творчої готовності вчителя фізичної культури.

Таке розуміння суті педагогічних умінь має прямий вихід в практику педагогічної освіти майбутнього вчителя фізичної культури. По-перше, цим визначенням підкреслюється головна роль теоретичних знань у формуванні практичної готовності майбутніх учителів фізичної культури, єдність теоретичної і практичної підготовки. По-друге, воно націлює на формування в єдності умінь «педагогічно мислити» і «педагогічно діяти» (по термінології В. Сластьоніна), що виявляються відповідно як система ідеальних і система практичних дій. По-третє, підкреслюється з урахуванням категорії «міри» багаторівневий характер умінь від репродуктивного до творчого і можливості їх вдосконалення шляхом автоматизації окремих дій. Нарешті, оголюється внутрішня структура уміння, тобто взаємообумовлений зв'язок дій (компонентів уміння) як відносно самостійних приватних умінь. Це відкриває можливості для групування педагогічних умінь на різних підставах і їх умовного розкладу в практичних цілях.

До теперішнього часу в теорії педагогічної освіти склалися, принаймні, три класифікації педагогічних умінь:

- по функціях постановки і вирішення різного класу педагогічних завдань (Л. Спірін), по педагогічних функціях учителя-вихователя (О. Абдулліна, Н. Кузьміна, А. Щербаков, та ін.);

- по етапах управління навчально-виховним процесом (В, Сластьонін та ін.).

Частіше ж дослідники йдуть шляхом механічного продукування умінь від знань, керуючись формулою «уміння – знання у дії». В результаті і в теорії, і на практиці виявляються незалежними, рядопокладеними досить великі групи умінь. Такий підхід можливий, але нераціональний. Не випадково в педагогічній літературі висловлювалася раніше і зараз думка про доцільне розмежування найбільш загальних так званих інтегральних або «наскрізних» умінь, які є невід'ємним компонентом діяльності педагога будь-якої спеціальності при організації різного виду педагогічної діяльності, і приватних умінь. Спроби обійти загальні уміння завжди залишаються безуспішними, а перелік приватних доходить до декількох десятків і навіть сотень.

У наведеному вище визначенні педагогічних умінь вчителя фізичної культури теж нібито міститься вказівка на існуючу можливість, а, отже, і необхідність встановлення суворого переліку відносно самостійних систем педагогічних дій (частини умінь) відповідно до завдань виховання фізичної культури особистості. Проте зробити це, поставивши таке завдання, не представляється можливим, оскільки між завданнями і педагогічними діями немає однозначної відповідності. Одне і те ж завдання може бути вирішене різними шляхами, застосуванням адекватних для кожного конкретного випадку умінь.

Практична готовність учителя фізичної культури виявляється через конструктивні, комунікативні, організаторські, дослідницькі уміння, що мають свою специфіку, оволодіння якими є необхідною умовою формування фізичної культури школярів.

Конструктивно-змістова діяльність полягає у відборі, аналізі навчально-виховного матеріалу відповідно до цілей і завдань навчання, виховання, враховуючи при цьому рівень здатності учнів до навчання і

вихованості. У цьому виді діяльності значне місце займає планування позакласної і масової фізкультурної роботи, педагогічно доцільне визначення доручень для окремих учнів і колективу тощо.

Конструктивна діяльність у позакласній роботі отримує своє вираження в перспективному і поточному плануванні. Перспективний план дозволяє заздалегідь намітити найбільш важливі фізкультурні заходи і включає планування: роботи секцій, внутрішньошкільних змагань з урахуванням плану-календаря району, міста, підготовка громадських інструкторів-діячів і суддів по спорту, проведення оздоровчих заходів у режимі дня (фізкультхвилинки, гімнастика під час перерв, гімнастика до занять) і в позакласних заходах.

Конструктивно-матеріальна діяльність вчителя фізичної культури полягає в проектуванні і створенні матеріальної і технічної бази для занять фізкультурою і спортом: облаштування спортивних залів, конструкцію і використання різного спортивного інвентарю і устаткування, раціональних технічних засобів і устаткування на місцях занять для молодших, середніх, старших класів учнів, ця діяльність також пов'язана із залученням усього вчительського колективу для спільної участі у виготовленні різних технічних засобів навчання.

Ми підтримуємо точку зору В. Гриньової, яка під комунікативними вміннями вчителя розуміє «способи комунікативної діяльності особистості на основі набутих знань про спілкування».

Під *організаторськими вміннями* прийнято розуміти готовність (на основі знань і досвіду) до здійснення системи практичних дій, спрямованих на регуляцію діяльності колективу з метою виконання навчально-виховних завдань. Організаторські вміння є системою психічних і практичних дій, спрямованих на координацію діяльності організатора і взаємозв'язку його з колективом.

Дослідницькі вміння вчителя фізичної культури спрямовані на постійне

підвищення своєї кваліфікації, передачу свого досвіду іншим (активна участь у різних методичних науково-практичних конференціях тощо), прагнення до професійного вдосконалення. Дослідницькі уміння включають: вивчення об'єкту діяльності (учнів), уміння аналізувати навчальний матеріал, вивчення змісту, засобів, форм і методів, за допомогою яких ця діяльність здійснюється, аналіз власного досвіду і досвіду інших учителів.

Отже розглядаючи готовність вчителя фізичної культури до реалізації цілісного педагогічного процесу виховання фізичної культури особистості школяра, можна зробити висновок, про те що для організації навчально-виховного процесу в рівній мірі потрібна актуалізація усіх груп педагогічних умінь (конструктивних, організаторських, комунікативних і гностичних).

Модель практичної готовності вчителя фізичної культури в структурі підготовки до професійної діяльності ми представляємо в такому вигляді (див. рис. 1).

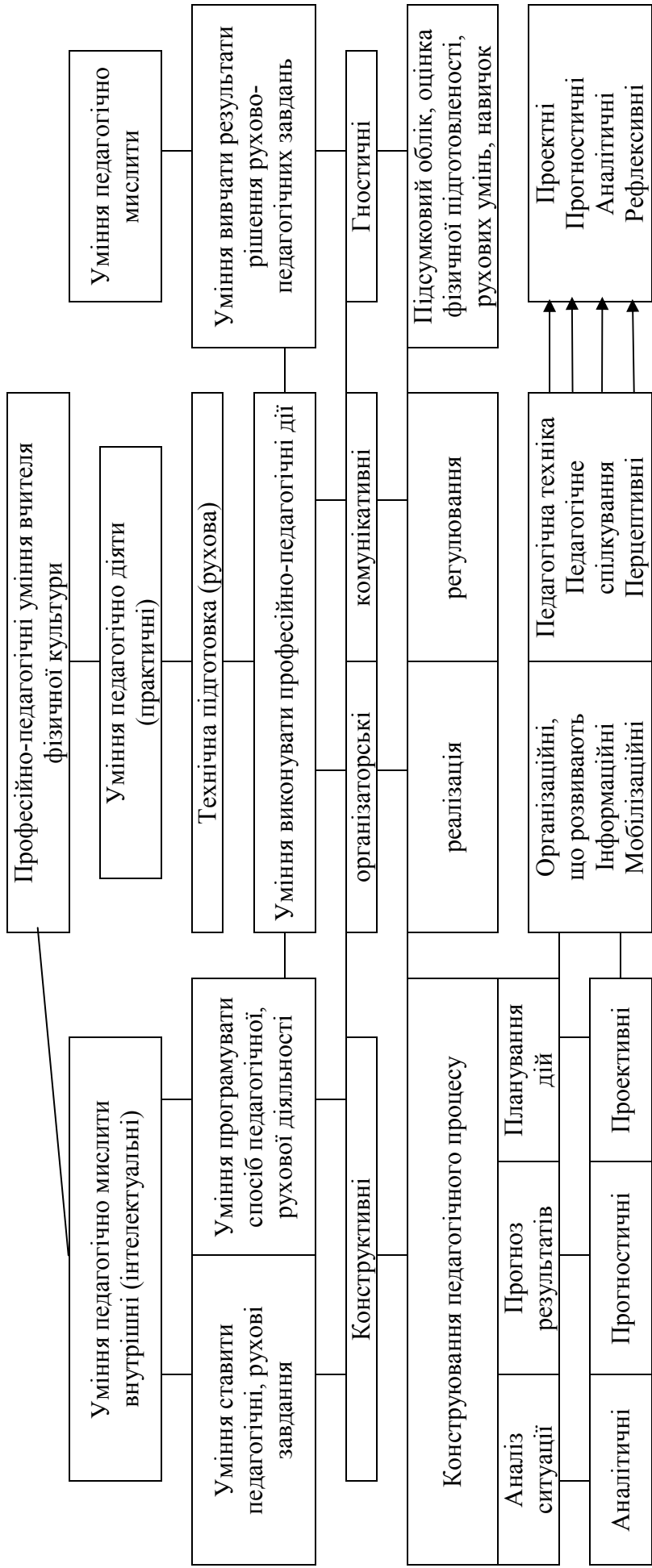

Рисунок 1. Модель змісту практичної готовності вчителя фізичної культури

Ця модель дозволяє вичленувати «точки» прояву особливого в змісті педагогічної освіти при виконанні вчителем фізичної культури своїх професійних функцій. Проведений нами аналіз однозначно показує, що специфіка діяльності вчителя фізичної культури переважно виявляється в конструктивних (аналітичних, прогностичних, проектних), організаторських (мобілізаційних, інформаційних, розвивальних, орієнтаційних) уміннях, а також уміннях, пов'язаних з якісним виконанням рухових дій, тобто володіння технікою виконання фізичних вправ шкільної програми.

Практична готовність, як мотиваційна і теоретична, має бути пронизана педагогічною свідомістю і почуттями. Крім того, вона має бути наближена до рівня творчої педагогічної діяльності і самої готовності вчителя до продуктивної педагогічної творчості, тобто креативності.

А тому мова повинна йти про практично-творчу діяльність учителя фізичної культури.

Таким чином, теоретичною основою побудови системи формування творчої готовності можуть служити виділені етапи професійного становлення особистості вчителя як носія фізичної культури.

Творчий характер педагогічної діяльності, обумовлюючи особливий стиль розумової діяльності особистості, пов'язаний з новизною і значущістю її результатів, викликає складний синтез усіх психічних сфер (пізнавальної, емоційної волевої і мотиваційної) майбутнього вчителя. Особливе місце в ньому посідає розвинена потреба творити, яка утілюється в специфічних здібностях і їх прояві. Однією з таких здібностей є інтеграційна високодиференційована здатність мислити. Здатність педагогічного мислення, що є за своєю природою і змістом дивергентним, забезпечує активне перетворення інформації, вихід за межі тимчасових параметрів педагогічної реальності. Ефективність педагогічної діяльності залежить не тільки і не стільки від знань і навичок, скільки від здатності використати в педагогічних ситуаціях інформацію різними

способами і в швидкому темпі. Розвинений інтелект дозволить майбутньому вчителю пізнавати не окремі одиничні педагогічні факти і явища, а пізнавати педагогічні ідеї, теорії навчання і виховання. Рефлексивність, гуманізм, спрямованість в майбутнє і ясне розуміння засобів, необхідних для педагогічного самовдосконалення і розвитку особистості майбутнього фахівця, є характерними властивостями інтелектуальної компетентності вчителя. Розвинене педагогічне мислення, що забезпечує глибоке сенсове розуміння педагогічної інформації, заломлює знання і способи діяльності через призму власного індивідуального досвіду і допомагає набувати особистісного сенсу педагогічної діяльності.

У сучасній еврилогії поняття «творча особистість» характеризується, як тип особистості, для якої характерна стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, що виявляється в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей і які дозволяють їй досягти прогресивних, соціально і особистісно-значущих творчих результатів в одному або декількох видах діяльності.

Таким чином, мотиваційна, теоретична і практично-творча готовності і креативність учителя фізичної культури в структурі його професійної готовності до реалізації цілісного педагогічного процесу виховання фізичної культури особистості школярів тісно взаємозв'язані і взаємообумовлені. Їх єдність зрештою виражається в стилі педагогічної діяльності і мислення, які, у свою чергу, виявляються в характері вирішення навчально-виховних завдань і конкретних результатах формування фізичної культури особистості школярів. Єдність відносно самостійних видів готовності вчителя фізичної культури, а, отже, і цілісність його особистості, залежить від рівня розвитку професійної самосвідомості.

У контексті нашого дослідження необхідно зазначити, що система підготовки сучасного вчителя фізичної культури передбачає не тільки оволодіння вміннями, що безпосередньо пов'язані з навчально-виховним процесом (конструктивними, комунікативними, організаторськими, дослідницькими тощо), але й вміннями здійснювати такі види професійної діяльності, важливість яких сьогодні значно підвищилася, а саме: діагностичну діяльність, яка спрямована на забезпечення системного вивчення рівня фізичного розвитку аналізу кожного окремого учня й на основі одержаних даних прогнозувати подальше фізичне вдосконалення, передбачення можливих наслідків; реабілітаційну діяльність, що зорієнтована на відновлення знижених у процесі праці або інтенсивних занять іншими видами діяльності фізичних, психічних, інтелектуальних властивостей учнів, на розробку методичного забезпечення і здійснення реабілітаційних програм для учнів, що мають вади зі здоров'ям, лікувальне застосування фізичних вправ з метою відновлення пошкоджених підсистем організму школяра; репродуктивну діяльність, яка передбачає створення в навчальному закладі соціально-культурного середовища, спрямованого на культивування фізичної культури і спорту серед усіх суб'єктів педагогічного процесу (школярів та їх батьків, учителів та інших педагогів); спортивну діяльність, котра забезпечує розкриття максимальних можливостей учнів, її потенційних резервів, задоволення потреби у змагальній діяльності, досягнення певних спортивних висот; освітньо-пропагандистську діяльність, що включає навчальну діяльність, яка спрямована на засвоєння суспільно-історичного досвіду людства в галузі фундаментальної теорії й освіти про фізичний розвиток людини, забезпечення раціонального формування індивідуального фонду рухових умінь і навичок, необхідних у житті, та виховну діяльність, яка полягає у використанні спеціальних фізичних вправ для формування фізично,

психічно й соціально зрілої особистості; профілактичну діяльність (або діяльність з формування здорового способу життя), котра пов'язана із забезпеченням оптимального розвитку властивих людині фізичних якостей і на їх основі вдосконалення фізичного розвитку, зміцнення здоров'я школярів.

Практично-творчий компонент професійної готовності вчителя фізичної культури виявляється через комплекс загальнопедагогічних умінь (інтелектуальних, конструктивних, комунікативних, організаторських, тощо) і специфічних умінь (умінь здійснювати реабілітаційну, репродуктивну, спортивну, профілактичну, освітньо-пропагандистську діяльність), що мають свою специфіку, оволодіння якими є необхідною передумовою успішності в майбутньому виховання фізичної культури школярів.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Системний підхід до проблеми підготовки майбутнього вчителя фізичної культури

Необхідно розкрити суть **системного підходу** до проблеми підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.

Системний підхід характеризується такими особливостями:

- опис елементів цілісної системи не має самостійного значення; кожен елемент описується не як такий, а з урахуванням його місця в структурі цілого;
- один і той же об'єкт виступає в системному дослідженні як такий що має одночасно різні характеристики, параметри, функції і навіть різні принципи будови;
- дослідження системного об'єкту невід'ємне від вивчення умов його існування;
- специфічною для системного підходу є проблема породження властивостей цілого з властивостей елементів і, навпаки, породження властивостей елементів з характеристик цілого;
- у системному дослідженні недостатні лише причинні пояснення функціонування об'єкту; для великого класу систем характерна доцільність як невід'ємна риса їх поведінки;
- джерело перетворень системи або її функцій лежить зазвичай в самій системі; вона є системою, що самоорганізується.

А. Арсен'єв і Ф. Корольов вважають, що суть системного підходу, полягає в тому, що «досліджуване явище не виривається з комплексу

інших, з ним пов'язаних, а розглядається як деяка частина цілісності, залежна від інших її компонентів і, в свою чергу, яка впливає на них» [3].

Зокрема Т. Ільїна наголошує на необхідності системного підходу до дослідження педагогічних об'єктів. Акцентуючи увагу на тому, що головною відмінною рисою системного підходу є цілісність сприйняття досліджуваного об'єкту, а об'єктом системного дослідження, у свою чергу, може стати таке явище, яке може бути віднесене до категорії систем, тобто таких явищ і об'єктів педагогічної реальності, які не зводяться до суми складових елементів, а є розчленованою в інтересах глибокого пізнання цілісністю [25],

Використання системного підходу до дослідження проблем підготовки вчителя дозволяє розглядати педагогічний процес як систему.

В. Беспалько представляє педагогічну систему як «деяку впорядковану сукупність засобів і методів реалізації алгоритмів управління педагогічним процесом», «систему управління педагогічним процесом, що складається з діалектичної суми дидактичного і виховного процесів» [10].

На думку С. Смирнова, при системному підході педагогічна система розглядається як сукупність взаємопов'язаних компонентів: цілі освіти, суб'єкти освітнього процесу, зміст освіти, методи і форми педагогічного процесу і матеріальна база [40]. Саме з цих позицій розглядають процес підготовки майбутнього вчителя.

Таким чином, системний підхід орієнтує на розгляд багатовимірних і багаторівневих педагогічних явищ з точки зору таких категорій, як «система», «відношення», «зв'язок», «взаємодія», «структура», що дає можливість створювати адекватні дійсності моделі складних об'єктів і процесів. Системний підхід дозволяє виявити загальні системні властивості й якісні характеристики тих окремих елементів, що становлять систему, розглядати відносно самостійні компоненти не ізольовано, а в їх

взаємозв'язку.

Застосування системного підходу в процесі підготовки майбутнього вчителя в педагогічному ЗВО дозволяє розробляти педагогічні цілі в двох аспектах: з точки зору об'єктивно заданого соціального замовлення, що відображає громадські потреби в певній особистості та індивідуальності, і з точки зору суб'єктивно заданого розвитку власне людини, що визначається її особливостями і потребами.

Отже, аналіз праць педагогів доводить, що поняття «педагогічна система» вживається досить неоднозначно, часто розглядаються лише окремі складові частини педагогічного процесу, сукупність організаційних форм тощо.

Вважаємо, що суть педагогічної системи можливо розкрити на основі компонентного аналізу відповідно до загальновизнаних в системології етапів (кроків).

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що у вирішенні цієї проблеми відсутні критерії необхідності й достатності компонентів, так само як і алгоритму їх виділення. Тому всі підходи правомірні залежно від того, які дослідницькі завдання вирішуються за допомогою моделювання педагогічних систем.

Ми вважаємо, що процес взагалі є послідовною зміною станів чогонебудь, а педагогічний процес у підготовці вчителя фізичної культури є цілеспрямованою взаємодією педагогів і вихованців, в ході якої вирішуються освітньо-виховні завдання. Такий підхід дозволяє виділити перші два елементи цієї системи: викладачів і студентів та вчителів і підлітків. Їхня взаємодія у підсумку передбачає набуття студентами і учнями досвіду виховання фізичної культури особистості, накопиченого людством у всьому його різноманітті (базовий елемент культури особистості). Успішне освоєння досвіду здійснюється в спеціально

організованих умовах за наявності хорошої матеріальної бази, що включає активні й пасивні засоби. А тому, вважаємо за доцільне назвати ще два компоненти педагогічної системи: зміст фізкультурно-педагогічної освіти (досвід, базова культура) та засоби. На нашу думку, взаємодія цих чотирьох компонентів і є педагогічним процесом як динамічного соціального системного. Вони потрібні й достатні і для освіти будь-якої педагогічної системи, й для пояснення механізмів її функціонування.

Отже, відповідно до цілісного підходу сучасна система професійної педагогічної підготовки має бути орієнтована на мету, тобто на неперервний соціально-моральний, загально-культурний і професійний розвиток особистості вчителя фізичної культури, як цілісності. Проте, слід зазначити, що, на відміну від загальної теорії педагогіки, в теорії фізкультурно-педагогічної освіти категорію «педагогічна система», як інструмент пізнання, практично не досліджено.

Так само зароджувалася фізкультурна освіта. Як відзначає М. Пономарьов, фізичне виховання – прообраз сучасної фізкультурної освіти, генетично було першим видом фізичної культури. Його походження було обумовлене необхідністю систематично здійснювати ефективну рухову діяльність, спрямовану на задоволення людських потреб. Оскільки існують різні чинники, визначальна якість і підсумок процесу передачі поколінням цінного рухового досвіду, остільки педагогічна діяльність у галузі фізичної культури поступово відокремилася в окрему сферу, створювалися умови для її функціонування, виникла необхідність у спеціально підготовлених для цієї сфери кадрів.

Аналіз системи освіти фахівців у галузі фізичної культури ще тільки починається і тому початкові методологічні підстави, найважливіші поняття ще не розроблені. Разом з тим проведені дослідження з проблеми розвитку системи неперервної професійної фізкультурної освіти, свідчать, що вона

включає чотири підсистеми: базову освіту (у сім'ї, дошкільних установах, загальноосвітніх школах); початкову спеціальну (у ДЮСШ, ШВСМ тощо).

В. Чичикін [51] під системою спеціальної фізкультурної освіти розуміє її зміст і вирішує проблему її оптимізації шляхом виділення спеціальних освітніх розділів на основі переліку функціональних обов'язків фахівця. Як бачимо, неоднозначність трактування освіти сприяє різній інтерпретації його системи.

Процес професійної підготовки вчителів фізичної культури також є складною соціальною системою. Оскільки даний об'єкт - це процес, діяльність, то логічно було б визначити як його елементарну частинку, «клітинку» - педагогічно доцільна дія, що має різну природу - інтелектуальну дію, рухову, етичну тощо. Як вид фізкультурної освіти, процес підготовки вчителів має три складових: навчання, виховання і розвиток. Вони представляють мезоструктуру освіти і відображають її специфічні функції - освоєння знань, умінь, навичок, формування особистості та всебічне її вдосконалення. Структура цих компонентів єдина, оскільки педагогічний процес - явище цілісне і окремі його аспекти розділяються умовно. За основу структури на даному рівні можна прийняти процес навчання, як найбільш розроблений в педагогіці.

Розглянемо решту компонентів, що входять до її складу (див рис. 2.2). Дана система є, передусім, діяльність, яку здатні здійснювати тільки люди. Отже, в ній завжди існує суб'єкт діяльності (в даному випадку викладачі, співробітники ЗВО і ін.). Діяльність педагога завжди спрямована на когось, тому в ній обов'язково присутній об'єкт (абітурієнти, студенти різних курсів і інші особистості, ті, хто вступає в контакт з системою, наприклад учителі).

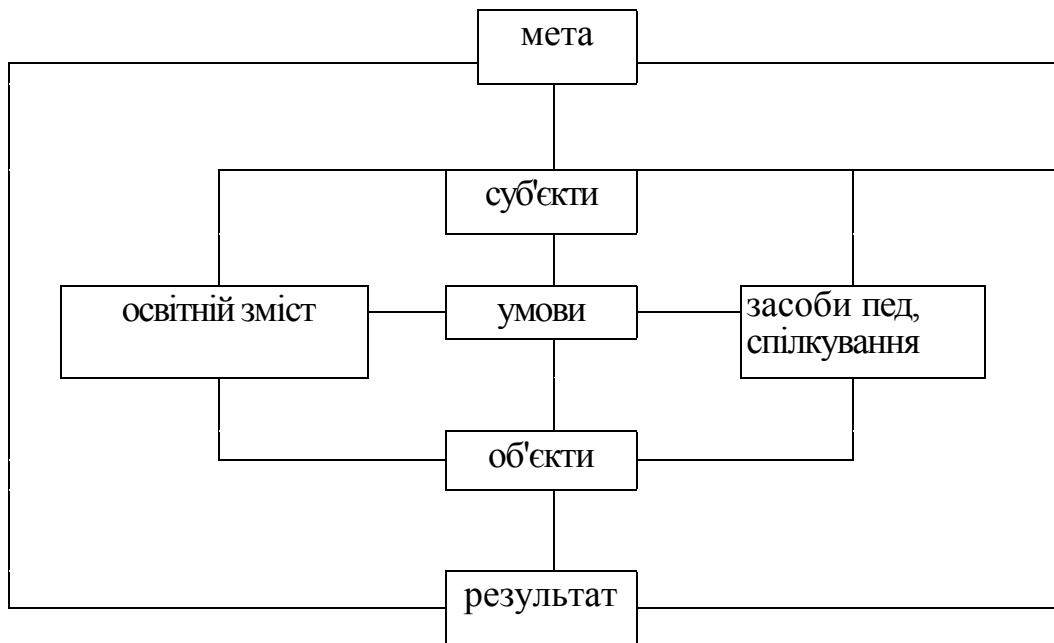

Рис. 2.2. Система професійної підготовки вчителів фізичної культури (мезоструктура).

Процеси, що відбуваються між суб'єктами і об'єктами в освіті наочно змістовні і специфічні, тому необхідно виділити компоненти «освітній зміст» і «способи педагогічного спілкування». Як вважає Н. Кузьміна [29], умови педагогічного процесу визначаються цілями, іншими чинниками і залежать від них. Проте, має сенс включати їх самостійним компонентом, оскільки, по-перше, без наймінімальніших умов навчально-виховний процес неможливий, а, по-друге, умови реально впливають на її якість, і останнім компонентом, який обов'язково повинен бути присутнім у педагогічній системі, - це «результат». Без наявності результату діяльність втрачає всякий сенс. Названі компоненти відповідають співвідношенню необхідного і достатнього в системі (Н. Кузьміна [29]).

Найважливіші системоутворюючі зв'язки діють між метою і групою змістових компонентів (суб'єкти, об'єкти, способи спілкування, зміст, умови), між останніми і результатом, між результатом і метою. Сама по собі мета ще не дає реалізації наміченого, а результат не може бути досягнутий без функціонування решти компонентів системи, мета може

законсервуватися без постійної інформації про результат діяльності.

Відповідно до того, що підготовка вчителів фізичної культури включена в пізнавальний простір фізичної культури (В. Видрін) [7], вона володіє специфічними і внутрішніми функціями. Специфічною функцією мети даної системи є випуск фахівців, що відповідають сучасним потребам суспільства, Її внутрішні функції розкриваються в тому, що вона задає генеральну лінію всім компонентам, орієнтує їх на результат. Тобто головна внутрішня функція мети – спрямовуюча.

Разом з функціями споживача і носія соціального досвіду, головне завдання зрілої особистості - це творення нових цінностей культури (В. Видрін [17]). Даний рівень є необхідною умовою збереження і поступального розвитку загальнолюдської культури.

Таким чином, макроструктура системи підготовки вчителів фізичної культури входить до пізнавального простору фізичної культури, а також перетинається з простором освіти і загальної культури та включає три взаємозв'язані процеси - навчання, виховання і розвиток. Мезоструктура цієї системи спирається на функціонування складу компонентів, що мають загальне педагогічне значення (мета, суб'єкти, об'єкти, освітній зміст, способи педагогічного спілкування, умови, результат). На рівні мікроструктури об'єктів педагогічної системи головний упор робиться на дію механізму включення потреб, здібностей і умінь, спрямованого на самопізнання, самовиховання і саморозвиток. Ці рівні побудови професійної підготовки майбутнього вчителя повинні послідовно здійснювати формування культури особистості, розкриваючи її загальнокультурний, професійний і особовий потенціали.

Отже на нашу думку, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити два підходи до розуміння системи професійної підготовки вчителя фізичної культури. Більшість авторів вважають, що

система підготовки майбутнього вчителя включає сукупність таких взаємопов'язаних компонентів:

1) нормативний цикл психолого-педагогічних дисциплін у поєднанні з спецкурсами, спецсемінарами і практикумами з педагогіки, психології і приватних методик;

2) науково і навчально-дослідницька робота студентів,

3) педагогічна практика,

4) позааудиторна діяльність студентів.

Ми вважаємо, що такий підхід може бути досить аргументований, якщо до розуміння системи підходити лише з позицій здорового глузду.

До істотних умов забезпечення цілісності педагогічного процесу в його організаційно-процесуальному аспекті відноситься вимога реалізації педагогічного процесу як єдності його конструювання, здійснення в ході взаємодії педагогів і студентів з приводу змісту освіти (ділові стосунки), так і на рівні неформальних особистих стосунків; самоосвіта і самовиховання; організації педагогічного процесу на принципах пріоритету початкового відношення «студент – зміст освіти» у рамках основного відношення.

2.2. Суть особистісно-діяльнісного підходу до професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури

Неохідно розглянути суть **особистісно-діяльнісного підходу** до професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури, О. Попова і А. Губа зазначають, що особистісно-діяльнісний підхід є плідним методологічним підходом до вивчення педагогічних явищ, процесів. Він сприяє забезпеченню розвитку й саморозвитку особистості учня, виходячи виявлення його індивідуального неповторного

суб'єктивного досвіду, здібностей, інтересів, ціннісних орієнтацій, можливостей реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці. Реалізація цього в дослідно-експериментальних дослідженнях дає можливість педагогу експериментатору дійти висновків щодо правильності зробленого в дослідженні припущення, визначити ступінь впливу того чи іншого типу й виду діяльності на рівень досліджуваних якостей особистості учня, вихованця.

Особистість не може самовизначитися без діяльності, оскільки вона включає і ті якості, які отримуються і виявляються в процесі взаємодії з усією навколишньою дійсністю (потреби, переживання, здібності до подолання перешкод і тощо). Діяльність виступає як найважливіша форма активності особистості, що організує і здійснює його буття, а також як один з провідних способів існування особистості.

Філософи розуміють діяльність як динамічну систему взаємодії суб'єкта зі світом. Перетворюючи в діяльності предметний світ, суб'єкт змінюється сам, змінюються його свідомість і особистість.

Відомо, що категорія «діяльність» в психології виступає в двох сенсах: як пояснювальний принцип і як метод вивчення конкретних психологічних явищ.

У другому значенні як метод вивчення психічних явищ діяльність трактують як першопричину змін у структурі людської суб'єктивності. Зміна форм діяльності в онтогенезі, в яких бере участь людина, обумовлює зміну її самої, її поведінки.

Є. Бондаревська і В. Серіков [12; 36] розуміють особистісний підхід як певний стиль спілкування усіх учасників освітнього процесу; як один з пояснювальних принципів, що допомагають розвитку фахівця; як спеціальний освітній процес, що забезпечує становлення особистісних функцій майбутнього фахівця. Можна стверджувати, що при підготовці

майбутнього вчителя необхідно:

- включати ціннісно-сенсові компоненти в зміст навчання;
- цілеспрямовано формувати професійно значущі особистісні властивості студента;
- моделювати педагогічні ситуації, які зажадають від студентів особистого способу освоєння досвіду і поведінки;
- здійснювати диференціацію учнів за їх особистісними якостями.

Учені вважають, що особистісний підхід орієнтує на формування ціннісного ставлення до студента як до людини, враховує, що всі зовнішні педагогічні впливи завжди діють опосередковано, заломлюючись через внутрішні умови особистості і індивідуальності її психічні і особистісні властивості, спираючись на її активність.

Особистісний підхід спрямований на виявлення можливостей становлення самобутнього особистісного образу, розвитку сутнісних сил майбутнього вчителя, взаємодії його з людьми, природою, культурою, цивілізацією і передбачає дослідження ієрархії цілей особистісного саморозвитку, виділення специфічного змісту освіти, на основі якої розвиваються особистісні якості й основні складові індивідуальності майбутнього вчителя.

Слід також зазначити, що розвиток особистості вчителя фізичної культури у зв'язку з розвитком його мотиваційної сфери, перегрупуванням ціннісних орієнтацій здійснюється шляхом вирішення діалектичних суперечностей, що є підґрунтям реалізації особистісно-діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки вчителя фізичної культури. Саме це є метою особистісно-діяльнісного підходу, необхідного для професійної підготовки вчителя до реалізації цілісного педагогічного процесу виховання фізичної культури особистості школяра.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО - ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

3.1. Програма й організація дослідно-експериментальної роботи

Експериментальну перевірку результативності виявлених і науково обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури здійснювали на основі висвітленої загальної методики та напрямів виконання дослідження, програми дослідно-експериментальної роботи, розробленого нами алгоритму, з використанням відповідних форм, методів організації освітнього процесу у ЗВО. Теоретичним підґрунтям розроблення програми слугували праці з питань організації дослідно-експериментального психолого-педагогічного дослідження Б. Ашмаріна [7], Ю. Бабанського [8], С. Гончаренка [19], О. Дубасенюк [21], А.Киверялга [30], Г. Щедровицького [54] та ін..

На різних етапах дослідно-експериментальної роботи було залучено 369 майбутніх учителів фізичної культури III - IV курсів, що здобувають освіту у Навчально - науковому інституті фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка. Зважаючи на те, що своєрідність навчально-виховного процесу в данному ЗВО зумовлюється локальними особливостями (кадровий склад, матеріально-технічна база, географічні характеристики тощо).

Логікою дослідно-експериментальної роботи передбачали реалізацію педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури в експериментальних групах у процесі професійної підготовки у ЗВО.

На пошуковому етапі педагогічного експерименту ми усвідомлювали, що окремі ознаки й рівень досягнень майбутніх учителів фізичної культури, а також їхнє ставлення до навчально-виховного процесу, однокурсників, учнів, самого себе, фізкультурно-педагогічної діяльності є прямим або

опосередкованим відображенням набутого життєвого і професійного досвіду. Зважаючи на це, вважали доцільним і можливим отримати більш чітке уявлення про особливості процесу професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури з урахуванням їхнього професійно-особистісного досвіду (зокрема, зафіксувати рівень їхніх інтересів до професійної діяльності та саморозвитку, ступінь розуміння сутності і значення цього процесу як у теоретичному, так і у практичному вимірах). Водночас, ми усвідомлювали, що професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури - це складний психолого-педагогічний процес, що характеризується їхньою активною діяльністю, бажаннями і зусиллями працювати над собою, в результаті якого відбувається удосконалення професійно значущих якостей. Відтак дослідження цього процесу вимагає продуманого дослідницького підходу, розроблення відповідних експериментальних процедур, за допомогою яких можливо вирішити поставлені завдання.

В організації дослідно-експериментальної роботи щодо перевірки результативності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури як ефективний спосіб означеного процесу використовували педагогічну рефлексію. Залучення студентів до рефлексії розглядаємо не лише як формування потреби і стимулювання прагнення до самопізнання, саморозуміння, глибинного усвідомлення свого внутрішнього світу, ставлення до роботи, установок і переконань щодо інших людей, що відбувається у процесі спілкування, але й з'ясування того, як їхні особистісні та когнітивні особливості, емоційні реакції сприймають та оцінюють інші (викладачі, однокурсники, учні та ін.). Вищий рівень педагогічної рефлексії - виявляється в роздумах про себе в професії і професію в собі.

У рамках дослідно-експериментальної роботи використовували такі способи рефлексивного аналізу:

– індивідуальна рефлексія (самостійний аналіз подій дня, своїх вчинків, дій і реакцій однокурсників);

– звернення до допомоги наставника (викладача, вчителя як більш досвідченого колеги);

– рефлексія в групі колег рівних за рівнем кваліфікації, тобто серед студентів однієї академічної групи чи курсу.

У ході рефлексії відбувається подвійне взаємне віддзеркалення людей («Я в своїх очах», «Я в очах іншої людини»), результатом чого стає розуміння людиною того, якою вона є насправді.

Наведемо орієнтовний перелік питань, які використовували для здійснення рефлексії майбутніх учителів фізичної культури:

– «Як я оцінюю рівень своєї готовності до професійного саморозвитку?»;

– «Якою я уявляю свою професійну кар'єру в освітній галузі?»;

– «Як можуть і повинні складатися мої стосунки з учнями?»;

– «Які в мене позитивні і негативні якості, що відповідно сприятимуть або заважатимуть успіху у професійній діяльності?»;

– «Як я оцінюю свої досягнення в педагогічній і спортивній підготовці?» та ін.

Студенти здійснювали самоаналіз незалежно від досвіду спортивної і педагогічної діяльності, усвідомлюючи його як звичне явище. За наявності набутих навичок самоаналізу і самовизначення вони не витрачали багато часу, але користь була безсумнівною. Наприклад, аналіз педагогічних ситуацій, здійснений після заняття фізичної культури, уроку або тренування, допомагав майбутнім учителям фізичної культури не тільки оцінити свою поведінку в їх проведенні, позитивні чи негативні моменти, але й зробити для себе відповідні висновки щодо подальших перспектив саморозвитку.

У рефлексивній діяльності студенти дотримувалися таких правил:

– зосередженість - не відволікатися на поточні питання й не брати до уваги виникаючі асоціації;

– самозаглибленість - ніхто і ніщо не повинно заважати осмисленню складних педагогічних ситуацій;

– акцент робити на своїх діях та емоціях.

Студентів експериментальних груп під час занять із навчальних курсів: «Теорія і методика фізичного виховання», «Підвищення спортивної майстерності», «Професійна діяльність у сфері фізичного виховання», «Професійні педагогічні комунікації вчителя фізичної культури» ознайомили з «Програмою рефлексії і перетворення психолого-педагогічної емпатії» (додаток В), а в процесі педагогічної практики спонукали до її реалізації. Після педагогічної практики майбутнім учителям фізичної культури пропонували обговорити такі питання:

1, Як ви охарактеризуєте себе, свої дії, прояви почуттів і висловлювання думок із позицій інших студентів, учнів, учителів, викладача-методиста, адміністрації школи.

2, Чи вдається Вам постійно стежити за реакцією кожної дитини під час виконання різних видів вправ, що вимагають певних фізичних напружень.

3, Пригадайте, як, зазвичай, починалося Ваше спілкування з дітьми під час заняття фізичної культури, спортивної гри, змагання. Чи використовували Ви невербальні засоби комунікативної взаємодії (якщо так, то прокоментуйте такі дії).

4, Чи вдається Вам відслідковувати і сприяти встановленню сприятливого психологічного клімату, командної згуртованості під час проведення спортивних ігор, змагань, олімпіад, формувати в учнів прагнення перемоги на засадах високих моральних цінностей.

5, Чи можете Ви за мімікою і жестами визначити особливості характеру, настрої, емоції і почуття однокурсників, учнів, учителів, викладача.

У процесі дослідно-експериментальної роботи особливу увагу зосереджували на аналізі шкільної фізкультурної освіти, виокремленні актуальних проблем та пошуку ефективних шляхів їх усунення. Зокрема - це проблеми здоров'язбереження, ціннісно-сміслової спрямованості фізичного виховання, індивідуалізації та диференціації навчально-виховного процесу,

педагогічного спілкування, формування гуманістичного світогляду учнів, розвитку їхньої фізичної і духовної культури, громадянського виховання тощо.

Серед проблем, що відображають зміст науково-методичного забезпечення професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, нами виокремлено такі:

- моніторинг рівня розвитку професійної культури загалом і педагогічної зокрема;
- визначення проблемних аспектів в організації і здійсненні інноваційної роботи майбутніх учителів фізичної культури відповідно до їхніх можливостей, інтересів та індивідуально обраної наукової проблеми (наприклад, курсової, бакалаврської, дипломної чи магістерської роботи);
- організація роботи творчих майстерень із орієнтацією на професійний розвиток академічної групи, курсу, навчального закладу;
- здійснення самоаналізу діяльності майбутніх учителів фізичної культури за рік, рефлексія свого досвіду;
- організація навчання молодих фахівців у творчих майстернях учителів фізичної культури із проблем використання технологій особистісно-орієнтованої освіти.

Зважаючи на це, в розробці індивідуальних програм професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми використовували технологію самопроекування. Пропонували такі розділи для складання програми самоосвітньої діяльності студента: мої цінності; мої цілі; моя «Я-концепція»; моя перспектива (стратегія); мої завдання розвитку (тактика): мої дії (когнітивні, особистісні тощо).

Програму професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури конкретизовано діями щодо:

- самодіагностики набутих професійних знань і умінь із професійного саморозвитку;

– опанування засобів саморегуляції і професійного саморозвитку: постановку завдань саморозвитку, вибір змісту і технологій самореалізації та самоактуалізації;

– обмін досвідом професійного саморозвитку у межах діяльності в творчих групах.

Важливу роль в оптимізації професійного самовизначення, співвіднесення та ідентифікації студентів відводили активним методам навчання. Теоретичною основою для вирішення цих завдань слугували дослідження Д. Бокуна [11], Г. Крайга [11], А. Маркової [30], В. Семиченко [35], В. Слободчикова [39], Л. Сущенко [43], О. Тимошенка [44] та ін.. Конкретними засобами активізації було обрано діяльнісно-рольові, ділові та спортивні ігри, ігри з елементами психодрами, медитації-візуалізації, індивідуальне та групове консультування, диференційовані домашні завдання.

Набуття вмінь психічної саморегуляції здійснювали на основі опанування методик і техніки регуляції самопочуття (аутотренінг, релаксація, контроль тону м'язів, контроль та регулювання темпу руху і мови, контроль і регуляція дихання, та ін.). У процесі занять рекомендували укладати програми саморегуляції психічних процесів: «Я - впевнений у собі», «Я - спокійний» та ін., а також тренінгові вправи з регулювання емоційних і вольових станів і якостей, вправи на управління тонусом скелетної мускулатури. Детальне ознайомлення з педагогічною технікою здійснювали за підручником «Педагогічна майстерність» виданим за редакцією І. Зязюна [24]. Метою пропонованих тренінгів передбачали оптимізувати професійний розвиток майбутніх учителів фізичної культури, підвищити у них рівень сформованості професійної самосвідомості, мотивів, інтересів, спрямованостей, здібностей і потреби в професійному саморозвитку. Цілісною структурою тренінгового курсу охоплено теоретичну і практичну складові в їхній єдності, що, на нашу думку, сприяє цілісному самовизначенню студентів як педагогів і спортсменів.

Опрацювання Програми здійснювали в спеціально організованих дослідницьких групах, де обговорювали інноваційні освітні проекти, над якими працювали майбутні вчителі фізичної культури. Однак основний зміст діяльності дослідницьких груп добирали таким чином, щоб максимально допомогти професійній самореалізації майбутніх фахівців. Характер обговорення проблемних питань завжди пов'язували з особистими інтересами і прагненнями учасників групи. В організації роботи проблемних груп майбутніх учителів фізичної культури використовували метод створення ситуації успіху, що дозволяє відчувати радість досягнення, усвідомлення своїх здібностей, віри в себе, в свої творчі можливості.

Основними засобами реалізації теоретичної складової програми було обрано міні-лекції та індивідуальні роз'яснювальні бесіди для здійснення психолого-педагогічної освіти студентів. Необхідність проведення зі студентами експериментальних груп міні-лекцій та бесід із педагогічної та психологічної освіти зумовлена залученням до формувального етапу експерименту студентів I-II курсів. Ми усвідомлювали, що для цілісної оптимізації професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури необхідна підготовча робота з поглиблення теоретичних знань студентів про основні поняття, що відображають психолого-педагогічну суть процесу професійного саморозвитку як усвідомленого і керованого процесу, який характеризується активною діяльністю, бажанням і зусиллями особистості майбутнього вчителя фізичної культури працювати над собою, в результаті котрого відбуваються позитивні зміни у розвитку професійно значущих якостей.

З метою корекції світоглядних позицій студентів щодо професійного саморозвитку у «Програму професійного розвитку і саморозвитку» (Додаток Б) включили комплекс міні-завдань щодо самопізнання і саморозвитку. Головним завданням розробленої «Програми професійного розвитку і саморозвитку» було визначено: сприяти усвідомленню і самостійному корегуванню відповідних професійних якостей, забезпечити розуміння

майбутніми вчителями фізичної культури необхідності такої процедури. Прокоментуємо означену думку на прикладі одного з блоків таких міні-завдань:

1) Чи маєте Ви бажання, потребу і можливість обговорювати з однокурсниками і викладачами свої міркування щодо вирішення проблем професійного саморозвитку?

2) Як Ви реагуєте на критичні зауваження в свою адресу?

3) Чи впливають зауваження і побажання на Вашу особисту професійну позицію?

4) Як Ви оцінюєте рівень своєї готовності до педагогічної діяльності і професійного саморозвитку?

5) Чи можете Ви пригадати складні педагогічні ситуації, які Вам вдалося успішно вирішити, Що сприяло Вам у цьому?

6) Відсутність яких професійно значущих якостей учителів фізичної культури Вам суттєво заважає всебічно реалізовувати творчий потенціал у процесі професійної підготовки, зокрема у виконанні завдань педагогічної практики?

Під час опанування «Програми професійного розвитку та саморозвитку» студенти експериментальних груп постійно заповнювали «Журнал саморозвитку» (Додаток З) і складали «Поточний звіт студента про виконання програми професійного саморозвитку» (Додаток И).

Учасники дослідно-експериментальної роботи визначали цінність знань і власного досвіду за допомогою рефлексивних дій у межах здійснення провідних видів діяльності. Ми встановили, що рефлексивні дії, передбачені технологією і методикою професійного становлення, в результаті розв'язання завдань, виконання вправ, тренінгових процедур, відповідей на питання, дискусій тощо, сприяють самоідентифікації спочатку на рівні уявлень, а в подальшому - на рівні переконань і професійних позицій. Процес індивідуального смислоутворення за допомогою рефлексії поступово спрямовується формулюванням запитань студента до самого себе: «Як

доцільно діяти в конкретній ситуації?», «Яке моє власне бачення і як це відбувається у моїй свідомості?», «Який в цьому смисл для вирішення практичних завдань?», «Як виконання цих завдань може вплинути на розвиток мого професійного досвіду?». Отже, йдеться про питання, спрямовані на з'ясування зовнішніх смислів (суспільних, загально-дидактичних, виховних тощо), а також особистісних смислів, що мають виключно суб'єктивну сутність.

З цією ж метою реципієнтам пропонували виконати завдання, спрямовані на рефлексію професійних якостей у їхньому теперішньому стані, самодіагностику, на формування і розвиток рефлексії. Компетентність і рефлексивність рішень визначали за показником - «бачить реальні можливості підвищення рівня фізичного розвитку й оздоровлення учнів у вдосконаленні власної педагогічної майстерності».

Доцільними, але досить проблемними, виявилися системні самоспостереження, контроль і свідоме регулювання власних емоцій під час проведення тренінгів. Для розв'язання утруднень в освітньому процесі студентам пропонували керуватися настановою: «Знаю, що потрібно і як треба діяти». Це уможливило успішне вирішення проблеми за традиційним психолого-педагогічним підходом, оскільки педагогічна рефлексія, доповнюючи ефект самоспостереження і корекції результатів, реалізувалася у таких діях:

- визначення суті і сенсів власних професійних дій, орієнтованих на попередньо визначену мету, прогнозований результат і виявлення причиново-наслідкових зв'язків у кожному механізмі педагогічних ситуацій;
- виявлення відповідності (невідповідності) власних почуттів, міркувань і конкретних дій у досягненні поставленої мети;
- з'ясування причин дискомфорту у кожній із аналізованих ситуацій (тривоги, хвилювання, помилки).

Завершальним етапом кожного циклу тренінгових занять передбачалося складання студентами перспективних програм професійного

саморозвитку строком на один місяць. Наприклад, відповідно до спроектованого нами алгоритму реалізації особистої програми професійного саморозвитку було розроблено імітаційну діяльнісно-рольову гру «Професійний саморозвиток учителя фізичної культури». Суть гри полягала в тому, що студенти отримували завдання з визначення можливих недоліків учителів фізичної культури: в освіті (прогалини в знаннях, вміннях, методиці викладання тощо), недостатніх результатів із фізичної підготовки, розвитку психологічних якостей, психомоторних функцій та ін. Студенти експериментальної групи попередньо добирали методики діагностування набутих у процесі саморозвитку професійно-значущих якостей, розробляли міні-програми усунення недоліків. Під час проведення імітаційно-рольової гри на занятті частина студентів презентували результати у формі коротких повідомлень із проблеми, розкривали її можливі переваги та ризики. Інші - виконували роль експертів, вказували на позитивні та негативні фактори з метою уточнення можливостей професійного саморозвитку. Одним із важливих етапів ділової гри ми вважаємо етап визначення мотивації щодо подолання недоліків професійного саморозвитку.

Специфіка професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, як спортсменів пов'язана з тим що від початку занять спортом їм притаманне прагнення до високих досягнень й потреба у самовдосконаленні. Вмотивованість до педагогічної діяльності характеризується стилем спілкування з учнями, бажанням передати свій досвід, сформувати в них ті новоутворення, які в його свідомості є чинниками фізичної культури, прагнення подолати проблеми і суперечності, що виникають в процесі педагогічної діяльності, і перш за все у спілкуванні з учнями. У ділових іграх суттєве значення надавалося релаксації. Студенти висловлювали свої думки щодо реальності застосування пропонованих міні-програм. Роль викладача зводилася до уміння коректно звернути увагу на непомічений недолік або позитивну сторону, можливості практичного впровадження результатів розробки програми. Оцінювання студенти здійснювали колегіально,

обґрунтовували висловлювані думки, проявляючи активність, коректне ставлення до своїх одногрупників.

За програмою формувального етапу педагогічного експерименту студентам пропонували проаналізувати висловлювання видатних вітчизняних і зарубіжних філософів, педагогів, психологів, тренерів (наприклад, Є.Ільїна, Г.Костюка, О. Леонтєва, П.Лесгафта, А. Макаренка, А. Маслоу, К.Роджерса, В. Сухомлинського та ін.) з урахуванням об'єктивних чинників життєдіяльності видатних особистостей.

Вивчення досвіду видатних педагогів сформувало у студентів переконання, що учитель-професіонал, майстер педагогічної дії бачить перед собою, передусім, дитину, особистість. Якщо такому вчителю не вдалося відразу зацікавити учня, збудити в нього бажання якнайкраще виконати фізичну вправу, перемогти у змаганні, то він шукатиме інші шляхи зацікавлення дітей, активізації до дії, зосередження уваги на розумінні сутності спортивних вправ для фізичного розвитку, зокрема, через усвідомлення учнем і того наскільки для нього особисто це важливо.

Відтак, спостерігали зумовлену впливом авторитетних висловлювань деструктуризацію позицій і переконань учасників експерименту, що уможливило появу нових світоглядних позицій. Водночас, важливо було зберегти органічний зв'язок між набутими знаннями, власними світоглядними позиціями і конкретними ситуаціями, що відбуваються у процесі педагогічної практики або штучно створюються під час лабораторно-практичних занять.

Відповідно до завдань програми формувального етапу педагогічного експерименту конкретні ситуації оцінювали схематично, що дозволяло встановити відповідність теоретичних знань майбутніх учителів фізичної культури набутому ними практичному досвіду їх усвідомлення. Означене завдання виконували із застосуванням синтезу елементів різних площин (зокрема площини суб'єктивних уявлень і площини об'єктивної інформації), а також встановлення конгруентності у межах педагогічного досвіду й

особистісних переконань [26].

Результати коментування розглянутих ситуацій узагальнювали. У такий спосіб нами було створено умови для адекватного усвідомлення студентами смислу й суті окремих педагогічних дій, професійної діяльності вчителів фізичної культури, їхнього професійного саморозвитку, ідентифікації себе, своїх планів, набутого досвіду практичної діяльності на фоні теоретичних знань у педагогічній, спортивній і оздоровчій галузях, а також в контексті перспективного педагогічного досвіду. Кореляцію здійснювали у різних ситуаціях під час лабораторних занять, тренінгів, проведення педагогічної практики, що сприяло актуалізації уваги студентів на проблемі самопізнання та професійного самовдосконалення, концентрації зусиль і активізації розвитку професійних якостей майбутніх учителів фізичної культури.

Прокоментуємо наведені міркування на конкретному прикладі розгляду професійно-педагогічної ситуації. Одна з найважливіших професійних якостей учителя фізичної культури - це впевненість у собі, що забезпечує оптимальну змобілізованість і стабільність поведінки. Недостатній рівень упевненості зазвичай формується внаслідок недостатньої обізнаності зі своєрідністю фахової діяльності, низького рівня професійної компетентності, сумнівів щодо готовності до проведення занять із учнями, побоювань не впоратися з усіма запланованими завданнями тощо.

У майбутніх учителів фізичної культури із завищеною самооцінкою алгоритм дій, зазвичай, охоплює такі стадії: виявлення фактору дискомфорту → фіксація у свідомості стану остраху і скутості в процесі педагогічного спілкування → визначення емоційного відношення до нього, переживання його як неприємного → визначення причин і суті власне фактору, виявлення смислу своїх дій, зокрема міркувань про думки, які зумовили виникнення дискомфорту.

Успіх залежить від настанови на самокорекцію, пошук способів подолати недоліки, зокрема шляхом наслідування прикладу. Отже, студент

намагається відповісти собі на питання: «Що б на моєму місці у такій ситуації відчував і як би вчинив педагог, якого я вважаю ідеалом?». Далі, за таким сценарієм, студент перевтілюється у роль еталонного, взірцевого фахівця, і діє відповідно до зразка уявленої ним поведінки. Ми схильні таким чином вважати, що фіксування у свідомості іншого образу переживання, сприяє заміні негативного явища позитивним.,

Найважливішим елементом експериментальної роботи було використання порт фоліо. З ходом експерименту «Портфоліо студента» перетворювався на досить складну, розширену та поглиблену структуру знань, даних та досягнень. На остаточному етапі експерименту ми пішли від необхідності жорстко визначати структуру порт фоліо. Однак основні структурні елементи портфоліо в тій чи іншій мірі зберігалися. Педагоги почали самостійно і творчо формувати свої порт фоліо. Наприклад, в електронному вигляді за власним вибором частини викладачів.

Важливим компонентом, що розвиває самореалізацію, і стимулює саморозвиток, виявився щоденник самопостережень, які вели педагоги, У поєднанні з аналізом педагогічних проблем він виступив потужним інструментом у вирішенні основних завдань дослідно-експериментальної роботи.

Отже, процес стимулювання саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури буде тим ефективнішим, чим більше його спрямовуватимуть на створення в університеті розвивального освітнього середовища, тобто системи умов для постійного пошуку, оновлення прийомів і способів професійної педагогічної діяльності; системи умов, які сприяють прояву і розвитку його творчої індивідуальності. На створення такого розвивального середовища спрямовували розроблений зміст, форми і методи саморозвитку студентів із урахуванням визначених раніше педагогічних умов.

У дослідженні навчально-виховний процес у вищій школі розглядаємо як процес цілеспрямованої діяльності викладача з метою створення умов для особистісного і професійного розвитку та саморозвитку майбутніх учителів

фізичної культури. Цей процес передбачає не лише отримання студентом сукупності необхідних професійних знань, а й формування соціокультурних навичок, необхідних фахових умінь, системи поглядів, що характеризують загальний рівень духовного розвитку людини та є наслідком систематичного впливу культурного і матеріального середовища.

3.2. Результати педагогічного експерименту з перевірки педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури

Діагностування рівнів готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури здійснювали за визначеними й обґрунтованими у попередньому розділі критеріями і показниками.

За результатами констатувального і формувального етапів дослідження було отримано дані, що характеризують зростання рівнів готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у контрольній та експериментальній групах, яке проявилось в активізації їхніх рефлексивних дій до і після експерименту. Дані отримані за результатами спостережень наведено нижче у табл. 3.1.

Прокоментуємо зміст таблиці. Наведені дані засвідчують, що, звертаючи увагу студентів на важливість осмислення умов саморегуляції, саморозвитку та їх перетворення у дослідницьку, практичну діяльність, педагогічну рефлексію професійного саморозвитку, застосовуючи розроблені нами способи активізації цього процесу в майбутніх учителів фізичної культури, ми спостерігаємо значні позитивні зрушення щодо їхніх ставлень.

Форма опрацювання результатів дозволяла на максимальному рівні узагальнення здійснювати їх кількісний аналіз. У дослідно-експериментальній роботі з перевірки результативності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури застосовували математико-статистичний аналіз кількісних даних (розрахунки проводилися за допомогою пакету статистичних програм Statistica 6,0).

Результати констатувального експерименту засвідчили, що вибірки студентів, які брали участь в експерименті, істотно не відрізнялися, що підтверджено розрахунком критерію згоди χ^2 .

Таблиця 3.1

**Результати спостережень за рефлексивними діями студентів
до і після проведення експерименту**

Група	Способи активізації професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури	Частота проявів (%)					
		Спостерігається постійно		Спостерігається непостійно		Не спостерігається	
		до	після	до	після	до	після
Контрольна група (393 особи)	Рефлексія переживань, осмислення протиріч, між знаннями, здібностями і результатом власної діяльності	10,6	11,3	15,4	16,2	73,9	73,3
	Самоактуалізація та саморегуляція шляхом осмислення умов саморозвитку та їх перетворення у дослідницькій і практичній діяльності	11,2	12,6	56,7	58,9	32,1	28,5
	Узагальнення результатів рефлексивних дій, самоідентифікації, проектування шляхів і способів подальшого саморозвитку	8,4	9,5	12,7	14,2	78,9	76,3
Експериментальна група (373 особи)	Рефлексія переживань, осмислення протиріч між знаннями, здібностями і результатом власної діяльності	10,1	32,4	16,9	47,8	73,0	19,8
	Самоактуалізація та саморегуляція шляхом осмислення умов саморозвитку та їх перетворення у дослідницькій і практичній діяльності	12,1	52,6	58,2	41,0	29,7	6,4
	Узагальнення результатів рефлексивних дій, самоідентифікації, проектування шляхів і способів подальшого саморозвитку	9,7	29,7	12,9	48,2	77,4	22,1

Перевіряючи результативність педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми виходили з уявлення про те, що особистісна професійна позиція, зокрема їхнє ставлення до професійної діяльності, зазвичай, може яскравіше за все проявитися у конкретній особистісно значущій ситуації, зміст якої - суперечливий, що зумовлює виникнення психолого-педагогічної проблеми. У зв'язку з цим,

вважали доцільним створювати на цьому етапі дослідно-експериментальної роботи таку ситуацію, за якої студенти могли б виявити особливості свого професійного розвитку на мотиваційному, змістовому і операційному рівнях.

Діагностику здійснювали двічі - на початку і наприкінці дослідно-експериментальної роботи. Опитування, анкетування, тестування проводилося поетапно «до початку» і «після» експерименту. Це дало можливість зафіксувати зміни у самоставленні та самооцінці. На певних етапах професійної підготовки відмічено підвищення стабільності самоставлення, адекватності самооцінки, що забезпечило можливість вироблення постійної стратегії у ставленні до власного «Я», до власного професійного розвитку, й знайшло свій прояв як у зовнішній предметній діяльності, так і у внутрішній особистій активності.

Удосконалення системного цілого є не простий потік його змін, а насамперед послідовність ступенів розвитку, пов'язаних один з одним [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Кожний такий щабель, як зазначав С. Рубінштейн, - відрізняючись від усіх інших, є відносно цілим, тому можлива його характеристика як певного специфічного цілого [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 83]. Отже, динамічна структура цілого може бути представлена як закономірний порядок проходження його станів. Під рівнем розуміється відносне положення «вищих» і «нижчих» щаблів розвитку структур будь-яких об'єктів або процесів. Для того, щоб намітити шляхи розвитку будь-якої якості особистості, в тому числі й професійного саморозвитку, необхідно було виявити його якісний стан, тобто рівні. Основою для вирішення цього завдання є теорія рівневого підходу.

Рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку відображають його діалектичний характер процесу професійного саморозвитку, що дозволяє пізнати предмет у всьому розмаїтті його властивостей, зв'язків, відносин. Зауважимо, що саме якісні зміни в розвитку зумовлюють існування рівнів сформованості готовності до нього. Професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури - це

практичне втілення його індивідуальної педагогічної культури, яка вкладається у вертикальний вимір градацій від найвищого до найнижчого рівня його готовності до професійного саморозвитку. Визначальне значення має особисто усвідомлена гуманістична педагогічна позиція, що співвідноситься з творчим ставленням до професійної діяльності (як психолого-педагогічної, так і у галузі спорту), самоефективністю та здатністю до самопізнання і саморозвитку. Тому, спираючись на виділені критерії нами визначено чотири рівні готовності до професійного саморозвитку майбутніх вчителів фізичної культури: *творчий, активний, адаптивний і пасивний*.

Творчий рівень готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, характеризує студентів як гармонійно розвинених особистостей, усі індивідуально-особистісні якості яких узгоджені й свідчать про певний рівень педагогічної культури. Майбутні фахівці творчо сприймають і старанно зберігають у власній свідомості зразки практичної діяльності, створює їх, розробляє на основі знання методологічних засад розвитку фізичної культури і спорту, педагогіки і психології, закономірностей функціонування дидактичної і виховної системи, методики, освітньої технології, рефлексії власного досвіду. На створених ним зразках можна навчати інших. Таких осіб вирізняє яскравий індивідуальний стиль розв'язання педагогічних завдань, а креативна спрямованість професійної свідомості переважає над нормативною. Творчий рівень готовності до професійного саморозвитку - це завжди індивідуально-творчий підхід у фізкультурно-педагогічній діяльності.

Активний рівень сформованої готовності до професійного саморозвитку характеризує майбутніх учителів фізичної культури з набутими теоретичними знаннями й розвиненими особистісними якостями, які працюють професійно, шукають творчі шляхи вирішення нових педагогічних задач, мають стійку потребу у професійному саморозвитку і самовдосконаленні; здобувають високі результати у навчанні та спортивній

діяльності. Однак у них відсутні прояви рефлексії методологічного рівня, а тому діяльність обмежується вимогами до виконання функцій професійної діяльності.

Адаптивний рівень готовності до професійного саморозвитку характеризує майбутніх учителів фізичної культури, котрі пройшли певну стадію адаптації та ідентифікували себе як фахівців, успішно виконують практичні завдання. Такі студенти володіють необхідними особистісними та професійно значущими якостями, у своїй діяльності спираються на знання і вміння, досягають істотних навчальних досягнень. Але відсутність психолого-педагогічної рефлексії, знань і вмінь щодо способів об'єктивного самопізнання, стримує бажання до професійного самовдосконалення і саморозвитку. Внаслідок чого участь у творчому пошуку епізодична, Вони не відчують стійкої потреби у професійному зростанні, задовольняються досягнутим. Студентів такого рівня слід стимулювати до самопізнання, самоаналізу, саморозвитку, опанування необхідних способів саморозвитку, осмислення досвіду інших, набуття власного досвіду. Такі студенти нечітко виявляють свої сильні й слабкі індивідуально-особистісні якості, не усвідомлюють і не використовують свій потенціал. Найчастіше свої зусилля щодо самовдосконалення спрямовують на накопичення і фіксацію знань, а не на розвиток професійних якостей, необхідних для педагогічної діяльності. Водночас у студентів із адаптивним рівнем сформованості готовності до професійного саморозвитку закладається індивідуальний стиль професійної діяльності і спілкування, адекватний їхнім психічним властивостям. У подальшому цей стиль залишається незмінним по суті, але може змінюватися за своїм смислом, який приводиться суб'єктом у відповідність до конкретних умов.

Пасивний рівень готовності до професійного саморозвитку характеризується майбутніх учителів фізичної культури, у яких відсутній професіоналізм, висока інтенсивність емоційних проявів до педагогічної діяльності. Окремі особи з пасивним рівнем готовності іноді досягають

успіхів за рахунок виняткових здібностей і комунікативних якостей. За відсутності здібностей їм доводиться долати значні труднощі та перешкоди в педагогічній діяльності.

Виражений інтерес до занять спортом і педагогічної діяльності виявили всі опитувані. Ми не розмежовували якісні показники за видами спорту. Це не входило у завдання експерименту. Проаналізуємо отримані узагальнені кількісні дані констатувального експерименту (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Розподіл студентів за рівнями готовності до професійного саморозвитку
(констатувальний етап педагогічного експерименту)

Рівні професійного саморозвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	Кількість	%	Кількість	%
Пасивний	102	25,76	101	27,08
Адаптивний	168	42,42	162	43,43
Активний	107	27,02	96	25,74
Творчий	19	4,80	14	3,75
ВСЬОГО	396	100	373	100

Для перевірки достовірності розходження результатів експерименту було використано метод статистичної перевірки достовірності відмінностей в розподілі експериментальних даних за критерієм χ^2 К. Пірсона. На основі отриманих даних сформулювали дві статистичні гіпотези - нульову H_0 і альтернативну H_1 .

H_0 : два ряди показників рівня професійного саморозвитку студентів статистично схожі.

H_1 : між двома рядами показників рівня професійного саморозвитку студентів існує значима різниця, що викликана незалежною змінною.

Ступінь вільності в усіх зрізах дорівнює 3 ($n-1$), де $n=4$ - кількість рівнів професійного саморозвитку, Розрахунок проведемо за формулою:

$$\chi^2 = \sum \left[\frac{(f'_i - f_k)^2}{f_k} \right],$$

де f'_E - відносна частота показників i -го інтервалу для експериментальної

групи; f_k - відносна частота показників i -го інтервалу для контрольної групи. Для підрахунку критерію згоди (χ^2) складемо таблицю (таблиця 3.3)

Таблиця 3.3

Робоча таблиця для підрахунку χ^2 - критерію

Інтервал	f_E	f_K	$f`_E, \%$	$f`_K, \%$	$(f_E - f_K), \%$	$(f_E - f_K)^2$	$(f_E - f_K)^2 / f`_K$
1	101	102	27,08	25,76	-1,32	1,74	0,067
2	162	168	43,43	42,42	-1,01	1,02	0,024
3	96	107	25,74	27,02	1,28	1,64	0,061
4	14	19	3,75	4,80	1,05	1,10	0,230
Разом	373	396	100	100		$\chi^2 \approx$	0,382

Порівняння емпіричних значень із критичними при 3 ступенях вільності ($\chi^2 = 7,81$ за 95 % рівня імовірності і $\chi^2 = 11,3$ за 99 % рівня імовірності [Ошибка! Источник ссылки не найден., с, 288]) дозволяє зробити висновок про те, що для контрольного зрізу знайдене значення $\chi^2_{\text{крит}}$ не відкидає нуль - гіпотезу ($\chi^2_{\text{крит}} < \chi^2_{\text{емп.}}$). З цього випливає, що респонденти контрольних й експериментальних груп мають приблизно однаковий рівень готовності до професійного саморозвитку.

Результати дослідження свідчать, що уявлення студентів I-IV курсів про свій професійний розвиток і саморозвиток, якості, що характеризують рівні педагогічної майстерності значно розходяться з реальним станом речей.

Кількісні показники доводять наявність великої кількості студентів, з пасивним рівнем готовності до професійного саморозвитку (25-27 %). Найбільшу групу становлять студенти з адаптивним рівнем (42-43 %), Тобто. приблизно дві третини випускників факультетів фізичного виховання не проявили потреби у формуванні готовності до професійного саморозвитку, їх уявлення про педагогічну діяльність і професійний саморозвиток знаходяться на рівні повторення отриманих знань і вмінь в період навчання.

Студенти з активним (25-27 %) і творчим (4-5 %) рівнями готовності до професійного саморозвитку мають переважно високі показники як у

педагогічній освіті, так і у спорті. Ми не проводили точних розрахунків корельованості показників навчання і спортивних досягнень, але у результаті численних бесід з викладачами і студентами ми переконались у правильності наших припущень. Такий стан можна пояснити тим, що багаторічний досвід самостійного фізичного вдосконалення переноситься на навчальний процес у ЗВО та далі у майбутню тренерську або вчительську діяльність.

Означене явище пояснюємо двома причинами. По-перше, з відомих причин, у загальноосвітні навчальні заклади працевлаштовуються не кращі випускники університетів. По-друге, далеко не всім молодим фахівцям, які потрапляють із особливої атмосфери факультету фізичної культури у загальноосвітню школу, вдається створити сприятливі умови для розвитку фізичної культури підлітків. Недостатність або повна відсутність системи стимулювальних і мотивувальних засобів щодо подальшого і неперервного професійного саморозвитку негативно позначається на процесах адаптації і професійного становленні молодих фахівців.

Також значні розходження наявні в потребах у самопізнанні та професійному саморозвитку. Серед студентів, які розвиток своєї професійної майстерності вважають достатнім, найчастіше доводилося чути нарікання на умови фізкультурно-педагогічної діяльності, відсутність матеріально-технічної бази, на за нерозуміння адміністрацією навчальних закладів важливості фізичного виховання й оздоровлення. Однак статистика проведеного експерименту свідчить, що серед «незадоволених» найбільше тих, хто не вміє правильно визначити мету і самостійно зробити дієві кроки на шляху вдосконалення педагогічного середовища. Переважно - це студенти, які не готові до самопізнання і не бачать необхідності у власному професійному саморозвитку.

Потреба у саморозвитку як складова мотиваційного компоненту, є ознакою здатності до рефлексивного мислення, умовою, критерієм і показником рівня професійної культури особистості. З-поміж більшість вважали, що основою саморозвитку є фізичні навантаження (вправи) і

набуття знань. Водночас опитувані не зовсім чітко могли собі уявити, яких саме знань або хоча б у якій галузі їм не вистачає, щоб відчувати себе професіоналами. Було виявлено, що обсяг нормативних знань у цілому відповідає вимогам до вчителя, але їх цінність і значимість рефлексивно неосмислені (невідрефлексовані). Недостатній готовності до професійної рефлексії не дає можливості чітко визначити причини своїх успіхів і невдач.

Дослідження, проведене в межах формувального етапу педагогічного експерименту, мало на меті:

- розкрити динаміку змін у системі професійно значущих якостей особистості майбутніх учителів фізичної культури;
- здійснити спостереження за професійним розвитком студентів у експериментальних і контрольних групах;
- проаналізувати, порівняти й узагальнити отримані дані.

Аналіз змін у рівнях готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури показав їхню детермінованість зміною ієрархії цінностей, мотивації їх самооцінки і самовдосконалення; підвищенням самооцінки педагогів; покращенням результатів дослідної роботи; володінням методами самоствердження і рефлексії.

Статистичні висновки щодо констатувального експерименту ми наведемо далі для порівняння з результатами формувального впливу. Динаміка середнього рівня готовності студентів до професійного саморозвитку у процесі дослідно-експериментальної роботи представлена в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Динаміка середнього рівня готовності
до професійного саморозвитку студентів ЕГ

№ з/п	Найменування показників	Середній бал	
		до експерименту	після експерименту
1	2	3	4
	1. За мотиваційно-цільовим критерієм		

1.1.	Усвідомлення особистісної значущості і сенсу педагогічної діяльності	4,0	4,7
1.2.	Потреба у професійній самореалізації	4,0	4,5
1.3.	Змістоутворювальні мотиви саморозвитку (потреба у професійному та індивідуально-творчому саморозвитку)	3,5	4,7
1.4.	Позитивне сприйняття себе як педагога	3,8	4,5
1.5.	Наполегливість у реалізації цілей саморозвитку	3,5	4,7
1.6.	Емоційна стійкість в процесі подолання труднощів у процесі самоосвіти	3,7	4,7
1.7.	Володіння способами саморегуляції	3,5	4,3
2, За операційно-змістовим критерієм			
2.1.	Освоєння особистісно-орієнтованих технологій самоосвіти	3,5	4,6
2.2.	Розвинений інтелект, ерудиція	3,8	4,5
2.3.	Інтерес до науково-творчої діяльності	3,5	4,3
2.4.	Проектування програм індивідуально-творчого саморозвитку	3,2	4,3

Продовження таблиці 3.4

1	2	3	4
2.5.	Володіння способами самовизначення, самореалізації в процесі професійного зростання	3,4	4,5
2.6.	Прояв активності та самостійності в діяльності з саморозвитку	3,4	4,4
2.7.	Здатність реалізувати свій творчий потенціал	3,2	4,2
2.8.	Гуманістична позиція по відношенню до дітей, педагогічної діяльності	3,4	4,3
2.9.	Потреба у спілкуванні, взаємодії з учнями	3,8	4,5
2.10	Прояв емпатії	3,4	4,0
2.11	Володіння технологіями діалогового спілкування, співробітництва	3,3	4,5
3, За компетентнісно-рефлексивним критерієм			
3.1.	Знання теорії та методики самоосвітньої діяльності	3,7	4,5
3.2.	Усвідомлення цінності аналізу та самоаналізу процесу та результату професійного становлення	3,5	4,5
3.3.	Здатність до рефлексії, особистісної оцінки професійних досягнень і власного життєвого досвіду	3,6	4,3
3.4.	Володіння методиками самооцінки професійного становлення	3,2	4,0
3.5.	Здатність коригувати умови та обставини професійного саморозвитку	3,5	4,2
3.6.	Здатність реалізувати свій творчий потенціал	3,5	4,7

Результати педагогічного експерименту засвідчили, що ціннісно-сміслова і діяльнісно-рефлексивна спрямованість саморозвитку майбутніх учителів забезпечує їх професійне зростання, що відображено в конкретних показниках: затверджуються професійні цінності саморозвитку; реалізується

потреба майбутніх учителів у власному професійному розвитку і саморозвитку; відбувається опанування способів самопізнання і самоаналізу педагогічного досвіду; розвивається здатність до рефлексії, яка є необхідним атрибутом вчителя-професіонала; розвивається готовність і здатність до педагогічної творчості.

Експериментальну методику було висвітлено у попередньому розділі, тому перейдемо до кількісного і якісного аналізу результатів формувального експерименту (таблиця 3.5). У таблиці наводимо тільки відносні показники,

Таблиця 3.5.

**Розподіл студентів за рівнями готовності до професійного саморозвитку
(формувальний етап експерименту)**

Рівні професійного саморозвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	до експ,	після експ,	до експ,	після експ,
пасивний	25,76	22,66	27,08	17,79
адаптивний	42,42	38,80	43,43	32,35
активний	27,02	30,99	25,74	38,01
Творчий	4,80	7,55	3,75	11,86

Для перевірки достовірності розходження результатів експерименту знову використаємо критерій К, Пірсона χ^2 . На основі отриманих даних сформулювали дві статистичні гіпотези - нульову H_0 і альтернативну H_1 .

Для контрольної групи:

H_0 : два ряди показників рівня професійного саморозвитку студентів статистично схожі.

H_1 : між двома рядами показників рівня професійного саморозвитку студентів існує значима різниця, що викликана незалежною змінною (наприклад, часом навчання).

Для експериментальних груп (аналогічно як і для контрольних груп, додається один із факторів відмінності - запропонована на основі виявлених педагогічних умов модель забезпечення професійного саморозвитку).

Для результатів експериментальних груп до і після експерименту та контрольної і експериментальної групи після педагогічного експерименту дозволяє відкинути нуль-гіпотезу про те, що групи не різняться між собою і

прийняти альтеративні гіпотези.

З великою імовірністю (99%) різниця між результатами експериментальних груп викликана двома чинниками - експериментальною моделлю і часом формування компонентів готовності до професійного саморозвитку.

З великою імовірністю (95%) різниця між результатами контрольної і експериментальної груп після проведення експерименту статистично доводить результативність експериментальної методики з урахуванням педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Результати студентів ЕГ після експерименту значно різняться від всіх інших результатів, що статистично доводить результативність запропонованої експериментальної методики і підтверджує ефективність теоретично обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Отже, можна констатувати, що модель та педагогічні умови, які перевірялися в ході дослідно-експериментальної роботи, повністю підтвердили ефективність і результативність. Були отримані нові дані, що враховані у підсумковому варіанті освітньої моделі.

По-перше, було апробовано й остаточно сформульовано педагогічні умови стимулювання професійного саморозвитку. З-поміж спеціальних форм і методів активізації професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури найефективнішими визнано ведення портфоліо, робота у дослідницьких мікрогрупах, використання елементів спеціалізованих тренінгів.

По-друге, було виявлено, що результатом професійного саморозвитку є не тільки формування і розвиток діяльності самопізнання і самоорганізації, але і професійна ідентифікація з двома професійними спільнотами (фахівців, які працюють у галузі фізичного виховання і спорту і педагогів як суб'єктів педагогічної взаємодії).

Наведемо відносні показники успішності контрольних і експериментальних груп за курсами після експерименту (контрольних груп – табл. 3.6 і експериментальних групи - табл, 3,7).

Таблиця 3.6.

Розподіл студентів контрольних груп різних курсів
за рівнями готовності до професійного саморозвитку (%)

Рівні готовності до професійного саморозвитку	Курс			
	перший	другий	третій	четвертий
Пасивний	29,59	22,92	19,39	18,48
Адаптивний	42,86	40,63	37,76	33,70
Активний	24,49	29,17	33,67	36,96
Творчий	3,06	7,29	9,18	10,87

Таблиця 3.7.

Розподіл студентів експериментальних груп різних курсів за рівнями готовності до професійного саморозвитку (%)

Рівні готовності до професійного саморозвитку	Курс			
	перший	другий	Третій	Четвертий
Пасивний	27,08	19,78	15,56	8,51
Адаптивний	42,71	37,36	26,67	22,34
Активний	26,04	34,07	42,22	50,00
Творчий	4,17	8,79	15,56	19,15

Для більшої наочності динаміки змін за курсами (зрізи проводили наприкінці навчального року) побудуємо за даними таблиць 3.5 і 3.6 динаміку змін рівнів професійного саморозвитку за курсами.

Графічний аналіз динаміки формування компонентів професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури дозволяє зробити такі висновки:

1) підвищення рівня готовності до професійного саморозвитку збільшується з кожним курсом, що свідчить про значний потенціал вищої педагогічної освіти, зокрема, у підготовці майбутніх учителів фізичної культури щодо їхнього професійного саморозвитку;

2) для зростання рівня спортивної і педагогічної підготовки студентів необхідно запроваджувати модель забезпечення формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури із урахуванням виявлених педагогічних умов;

3) найдоцільніше запроваджувати спеціальний курс з професійного розвитку і саморозвитку - на 3-му і 4-му курсах, що викликано рівнем вмотивованості студентів до самовдосконалення і відповідним набором професійно-орієнтованих навчальних курсів на 1-му і 2-му курсах, що підвищить не тільки результативність, а й ефективність формування відповідних компонентів професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури;

4) важливим напрямом роботи зі студентами факультетів підготовки вчителів фізичної культури і спорту, є формування стійкої мотивації до професійного саморозвитку, як в плані якостей особистості, так і у предметній області (педагогіка, фізична культура і спорт).

Особливість професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури зумовлена інтеграцією професійних предметних галузей: учитель фізичної культури як суб'єкт цієї діяльності, ідентифікує себе з позицією члена професійної спільноти спортсменів, а з іншого – педагогів. Професійний саморозвиток особистості пов'язаний із усвідомленням етапів професійного становлення і формування педагогічної компетентності.

Експериментальна перевірка педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури уможливила виокремлення найсприятливіших з них, які забезпечують ефективність процесу саморозвитку і його вплив на професійне зростання у майбутньому дипломованих фахівців, 3-поміж них вирізняємо такі:

– реалізація ціннісно-сміслових і діяльнісно-рефлексивних механізмів професійного становлення майбутніх учителів і подальшого зростання педагогів у майбутній самоосвітній і професійній діяльності;

– позитивна внутрішня мотивація майбутніх учителів і дипломованих педагогів до професійного саморозвитку та її стимулювання;

– конструювання індивідуальної саморозвивальної програми, що моделює професійну діяльність і таким чином забезпечує поетапне професійне зростання майбутніх учителів;

– реалізація механізмів педагогічної рефлексії на основі включення майбутніх учителів і дипломованих педагогів у дослідницьку діяльність, що спрямовується на зростання рівня їхньої фізичної культури і спортивних досягнень.

На основі проведеного педагогічного експерименту, з урахуванням бесід (анкетування, опитування) викладачів ЗВО, учителів шкіл доцільним є рекомендувати введення спецкурсу професійного саморозвитку учителів фізичної культури у педагогічні ЗВО, план самоосвіти учителів з урахуванням загальних рекомендацій підвищення мотивації до власного професійно-педагогічного саморозвитку.

ВИСНОВКИ

У теоретичному дослідженні професійну підготовку розкрито як динамічний процес, у якому реалізуються цілі освіти і формування компетенцій, застосування отриманого соціального досвіду. У цьому аспекті освіта припускає створення цілісної системи неперервного навчання, розвитку і виховання людини, що забезпечує підготовку в різних сферах навчальної діяльності відповідно до освітніх потреб суб'єктів педагогічного процесу.

Підготовка фахівця, зокрема вчителя, має й свої особливості в залежності від обраної спеціальності. Тому доречним є розгляд особливостей підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в педагогічному вищому навчальному закладі.

Зміст підготовки вчителя фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі, тобто до реалізації цілісного педагогічного процесу виховання фізичної культури особистості, ґрунтується нами розширеному трактуванні змісту педагогічної освіти.

У структурі готовності до професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури виділяємо мотиваційний, теоретичний та практично-творчий компоненти, кожен з яких має специфічні цільові функції і в цьому сенсі – відносно самостійні. Учитель фізичної культури повинен володіти практичними діями, які складаються з цілої низки прийомів і операцій, спрямованих на створення необхідних умов для здійснення навчально-виховної роботи з учнями (розподіл обов'язків членів колективу, визначення місця роботи і розміщення учнів, послідовність діяльності учнів, створення умов для самоконтролю і взаємоконтролю, порядок зміни видів діяльності або етапів виконання завдань).

Позитивне ставлення студентів до себе як активної особистості, індивідуальності, підвищення почуття власної гідності, власної самоцінності змінює ставлення до викладача-наставника, педагогічна робота якого стимулює свідомий і вільний саморозвиток студента. Педагогічна взаємодія набуває суб'єкт-суб'єктного характеру, що вимагаючи корекції цілей і завдань педагогічного процесу, змісту і засобів навчання і виховання. Міжособистісні відносини суб'єктів освіти вибудовуються на взаємній повазі особистої гідності, прийнятті цінностей, інтересів. Поглядів, глибокому вивченні потреб і мотивів спільної діяльності, підвищує взаємну довіру один до одного. У цих умовах формальні відносини викладача і студентів все активніше замінюються творчими спільними ініціативами і зусиллями у вільному освітньому просторі, пошуком спільних ціннісних орієнтацій. Потреб, інтересів в галузі значущої спортивної і педагогічної діяльності. Педагогічне забезпечення формування готовності до саморозвитку студентів, таким чином, сприяє гуманізації міжособових відносин суб'єктів освіти.

На етапі формувального експерименту ознакою готовності до саморозвитку є незалежність від соціального середовища, самостійність суджень, позитивне і водночас критичне сприйняття себе та інших, здатність до розуміння інших людей, професійна захопленість улюбленою справою, орієнтація на завдання, на справу, прагнення студентів досягти вищого рівня професійної майстерності, поглибити знання і набути практичного досвіду, реалізувати себе, свої здібності й задовольнити власні інтереси.

Таким чином, завдання дослідження розв'язані, мету досягнуто. Викладені у роботі висновки не вичерпують усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого дослідження потребують теоретико-методологічні засади професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажиппо О. Ю. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах (теоретичний і методичний аспекти). Харків : Цифрова друкарня № 1, 2012. 423 с.
2. Актуальні проблеми теорії і методики фізичного виховання : колективна монографія / упоряд. О. М. Вацеба, Ю. В. Петришин, Є. Н. Приступа, І. Р. Боднар. Львів : Українські технології, 2005. 296 с.
3. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
4. Алексєєв О. О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування здорового способу життя підлітків на традиціях українського козацтва : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 270 с.
5. Андріанов В. С., Марчик В. І. Фізичне виховання: методика викладання: навчальний посібник для студентів педагогічних університетів. Кривий Ріг: КДПУ, 2011. 46 с.
6. Андрущенко В. Вчитель ХХІ століття: нова стратегія Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. *Вища освіта України*. 2016. № 4. С. 5-14.
7. Балахничева Г. В., Заремба Л. В., Цьось А. В. Професійна майстерність учителя фізичного виховання. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. 64 с.
8. Балашов Д. І. Інноваційні види рухової активності (воркаут та паркур) : методичні рекомендації / упоряд. Д. І. Балашов. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 52 с.
9. Балашов Д. І. Обґрунтування моделі процесу підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до інноваційної професійної діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. №12 (55).
10. Богданова І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя на основі інноваційних технологій : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2003. 440 с.
11. Бойко Ю. С. Формування аксіологічних установок до здорового способу життя у студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Умань, 2015. 268 с.
12. Бойчук Ю. Д., Таймасов Ю. С. Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті. *Новий колегіум*. Харків : ХНУРЕ, 2015. С. 38-44

13. Бойчук Ю. Д., Турчинов А. В. Сутність здоров'язбережувальної компетентності в контексті валеологічної парадигми. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Зб. наук. праць*. Харків : УПА, 2015. Вип. 48/49. С. 180-186.
14. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я та фізична культура*. 2006. № 8 (32). С. 1-6.
15. Вейнберг Р. С. Гоулд Д. Психологія спорту / наук. ред. Г. Ложкін. Київ: Олімпійська література, 2014. 335 с.
16. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку. Суми : «Університетська книга», 2004. 438 с.
17. Войнар Ю., Наварецький Д., Глазирін І. Д. Розвиток та сучасні тенденції системи підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури в умовах Євроінтеграції: монографія. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2005. 184 с.
18. Войтовська О. М. Педагогічна діагностика професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури в процесі вивчення біологічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 20 с.
19. Гайдук О. Особливості професійної підготовки вчителів фізичного виховання в Німеччині (на прикладі фахових ВНЗ землі Баварія). *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць*. 2013. № 2 (22). С. 10–16.
20. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти : затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 14.08.2013 №1176. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816. (дата звернення 12.01.2020).
21. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика «бакалавр» за спеціальністю 6.0101100 «Педагогіка і методика середньої освіти. Фізична культура» напряму підготовки 0101 «Педагогічна освіта» / О. С. Куц, О. М. Вацеба, І. Є. Лапічак та ін. Голова групи розробників Ф. В. Музика. Вид. офіційне. Введ. 01.09.2004. Київ : МОН України, 2004. 47 с.
22. Дерека Т. Г. Акмеологічні засади неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2017. 548 с.
23. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – Київ : Райдуга, 1994. – 53 с.

24. Державна програма «Вчитель» : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 березня 2002 р., № 379. *Офіційний вісник України*. № 13. С. 109 – 130.

25. Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-п> (дата звернення 12.01.2020).

26. Деркач А. А., Исаев А. А. Педагогическое мастерство. Москва : ФиС, 1981. 375 с.

27. Джуринський П. Б. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. 13.00.04 / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2013. 43 с.

28. Диба Т. Г. Сучасні аспекти формування змісту неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. № 5-6. С. 16–21.

29. Єфіменко П. Б. Педагогічні умови забезпечення різнорівневої професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури : дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2002. 250 с.

30. Завидівська Н. Н. Теоретико-методичні засади фундаменталізації фізкультурно-оздоровчої освіти студентів у процесі здоров'язбережувального навчання : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання». Київ, 2013. 40 с.

31. Загальні теоретичні положення керівництва процесом фізичного виховання. Професійна діяльність фахівців з фізичної рекреації / ТДМУ. URL: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/fiz_reabil/classes_stud/uk/med/health/ptn. (дата звернення 12.01.2020).

32. Закон України «Про вищу освіту»: від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>

33. Закон України «Про освіту»: від 04.06.2014 р. № 1144-12. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

34. Закон України «Про систему професійних кваліфікацій»: від 06.09.2012 р. № 5199-VI. URL : http://allsecurity.info/attachments/article/254/UK_zakon_5199-VI_06.09.2012pdf. (дата звернення 12.01.2020).

35. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/> (дата звернення 12.01.2020).

36. Іваній І. В. Здоров'язбережувальна компетентність фахівця з фізичного виховання та спорту. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. 44 с.

37. Карпюк Р. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання : теорія і практика : монографія. Луцьк : Волинська друкарня, 2008. 504 с.
38. Карченкова М. В. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності : дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2006. 228 с.
39. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : КІС., 2004. 112 с.
40. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір. Затверджено наказом МОН № 998 від 31.12.2004 р. URL : www.mon.gov.ua/images/education/.../knc.doc.
41. Круцевич Т., Зайцева М. Інноваційні процеси у сфері підготовки та перепідготовки кадрів з фізичної культури. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2005. № 4. С. 41–44.
42. Кутек Т. Особливості освітнього процесу майбутніх фахівців галузі «Фізична культура і спорт». URL : <http://eprints.zu.edu.ua/7618/1/Львів%20нова.pdf>. (дата звернення 12.01.2020).
43. Лянной Ю. О. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах : автореф. дис.... д-ра пед. наук. 13.00.04. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2017. 44 с.
44. Маслюк Р. В. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в системі «Педагогічний коледж – педагогічний університет» : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2015. 286 с.
45. Міненко А. О. Формування валеологічних знань у майбутніх учителів фізичної культури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007.
46. Омеляненко В. Г. Шляхи оптимізації програми професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. *Науковий часопис Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Серія №15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт» : [збірник наукових праць] / за ред. Г. М. Арзютова. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 14. С. 79-81.*
47. Онищенко В. Д. Фундаментальні педагогічні теорії : монографія. Львів : Норма, 2014. 356 с.
48. Оптимізація навчально-оздоровчого процесу з фізичного виховання у вищих навчальних закладах : навч.-метод. посіб. /

Я. І. Олексієнко, О. П. Верещагіна, В. А. Шахматов, О. Г. Байда. Черкаси : Черкас. нац. ун-т імені Б. Хмельницького, 2016. 92 с.

49. Педагогічна практика студентів факультету фізичного виховання : навч.-метод. посіб. / Н. Є. Пангелова, І. Г. Петренко, М. Т. Данилко, В. В. Троценко ; Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Київ : Оріяни, 2003. 128 с.

50. Педагогічні технології у неперервній освіті : монографія / [С. О. Сисоєва, М. А. Алексюк, П. М. Воловик, О. І. Кульчицька та ін.]; за ред. С. О. Сисоєвої. Київ : Віпол, 2001. 502 с.

51. Приступа Є., Рокіта А. Тенденції підготовки фахівців фізичного виховання і спорту в Європі. *Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2003. № 15. С. 124 – 130.

52. Приходько В. В., Дзюбенко Н. І. Особистісно орієнтований підхід до реформи дисципліни «Фізичне виховання» у вищій школі. *Адаптивні можливості дітей і молоді* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 вересня 2016 р. : Одеса, 2016. С.70-73.

53. Приходько В. В., Тимофєєв О. В., Чернігівська С. А. До методології реформування дисципліни «Фізичне виховання» в українській вищій школі. *Гілея. Науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ, 2018. Вип. 136 (№ 9). С. 226-232.

54. Приходько В. В., Томенко О. А., Михайличенко О. Удосконалення організації та змісту наукових досліджень з фізичної культури і спорту в Україні як важлива передумова їх реформування. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2016. № 3 (57). С.419-429.

55. Приходько В. Обоснование применения принципа маятника в физкультурно-оздоровительных занятиях и практике здравоохранения. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2015. № 2. С.176-180.

56. Приходько В., Чернігівська С. Про потребу визначення місця «Фізичного виховання» у реформі вітчизняної вищої школи у контексті компетентнісного підходу. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2016. № 1. С.215-220.

57. Приходько В., Чернігівська С., Арзютов Г. Стан та перспективи реформування системи фізичного виховання у вищій школі України. *Науковий часопис пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-пед. проблеми фізич. культури (Фізична культура і спорт)*. 2015. Вип. 12 (67). С.96-105.

58. Рибалко П. Ф. Керівні підходи і принципи у підготовці вчителів фізичної культури до оздоровчо-спортивної діяльності. *Гуманізація навчально – виховного процесу. Збірник наукових праць. Державний вищий*

навчальний заклад “Донбаський державний педагогічний університет” (ДДПУ). 2019. № 4 (96). С. 66 – 77.

59. Рибалко П. Ф. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до подальшої фахової діяльності. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2019. № 9 (93). С. 235 – 245.

60. Рибалко П. Ф. Проблема підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладу середньої освіти. *Science and education a new dimension : Pedagogy and Psychology*. 2020. С.38-42

61. Рибалко П. Ф., Прокопова Л. І., Гученко А. Б., Гвоздецька С. В. Формування професійної майстерності майбутнього вчителя фізичної культури. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченко. Серія : Педагогічні науки*. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 135. С. 213-216.

62. Рибалко П. Ф., Хоменко С. В., Хоменко О. С. Особливості та перспективи розвитку сфери фізичного виховання : навчально - методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Суми : ФОП Цьома С.П., 2018. 146 с.

63. Рибалко П., Рашевська Ю., Кас’ян В. Особливості управління фізкультурно-оздоровчою діяльністю в закладах загальної середньої освіти сільської місцевості. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2019. № 8 (92). С. 123 - 133.

64. Рибалко П.Ф. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладу середньої освіти // *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця (НПК-2019)* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 грудня 2019 р., м. Суми; у 2-х частинах. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2019. – Ч. 2. С.81-82

65. Рибалко П., Лянной М., Ганчева В., Красілов А. Методика управління фізкультурно-оздоровчою діяльністю в сучасних закладах середньої освіти. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 4. С. 280 - 289.

66. Рибалко П. Ф. Про принципи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації фізкультурно-оздоровчого середовища ЗЗСО // *Україна майбутнього: сучасні тенденції інноваційного розвитку* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 12-14 вересня 2018 р., м. Суми. – Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. - С. 124-125.

67. Сидорук А. В., Маковецька Н. В. Аналіз стану підготовки майбутніх фахівців фізичної культури до анімаційної діяльності. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III(28), Issue: 55. С. 49 – 52.

68. Сопотницька О. В. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до тренерської діяльності в ігрових видах спорту : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2016. 367 с.

69. Степанченко Н. І. Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах : дис.... докт. пед. наук : 13.00.04. Луцьк, 2017. 629 с

70. Сущенко А. В. Інформаційно-комунікаційні технології і засоби навчання в професійній підготовці майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту. *Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія : Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. пр.]*. Запоріжжя, 2012. № 1 (7). С. 104–111

71. Сущенко А. В. Перспективи спортивно-фізкультурної підготовки як інструменту самоосвіти фахівців гіподинамічних професій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* / редкол.: Т. І.Сущенко (голов. пед.) та ін. Запоріжжя, 2016. Вип. 51 (104). С. 281 – 286.

72. Хоменко П. В. Теоретичні і методичні основи природничо-наукової підготовки майбутніх фахівців фізичної культури у вищому педагогічному навчальному закладі: дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Полтава, 2014. 587 с.

73. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» : затв. Указом Президента України від 1 вересня 1998 року № 963/98. URL : http://uazakon.com/documents/date_21/pg_iwgzsa/index.htm. (дата звернення 20.02.2020).

74. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : монографія / за ред. Г. В. Терещука. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 275 с.

75. Чепелюк А. В. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2014. 20 с.

76. Ялович В. Т. Формування педагогічних здібностей у майбутніх учителів фізичної культури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 1996. 24 с.

77. Ячнюк І. О. Теоретична підготовка майбутніх учителів фізичної культури як один з компонентів професійного становлення. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1 (43.1). С. 316 – 319.